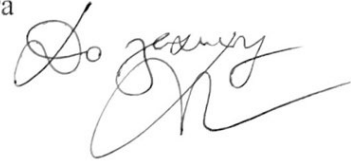

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему

«ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ЧАС
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1917-1921 РОКІВ:
ВИСНОВКИ ДЛЯ СУЧАСНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ»

Студент 2 курсу магістратури заочної форми
навчання спеціальності 281 «Публічне управління
та адміністрування» освітньо-професійної
програми «Публічне управління та
адміністрування»
Фечко Іван Іванович
Науковий керівник
к.т.н. Рубан Юрій Григорович

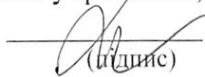

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає
запозичень із праць інших авторів без відповідних
посилань

Студент Фечко
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
державного управління від «08» листопада 2023 р., протокол № 13

Завідувач кафедри державного управління, кандидат технічних наук
Рубан Юрій Григорович

(підпис)

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Фечко І.І. Досвід формування системи державного управління в час Української революції та визвольних змагань 1917-1921 років: висновки для сучасного публічного управління. - Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023

Кваліфікаційна магістерська робота присвячена вивченню досвіду формування системи державного управління в час Української революції та визвольних змагань 1917-1921 років. У роботі розглядається історіографія та джерельна база даного питання (розділ 1), вивчається державне управління на Західній Україні (розділ 2), аналізується розвиток органів влади за різних урядів на Наддніпрянщині та описується система державного управління в інших державних утвореннях часів української революції, як Кримська народна Республіка та повстанські квазідержавні утворення. У роботі висвітлено унікальні аспекти формування системи державного управління в умовах революційних та визвольних процесів, удосконалено розуміння взаємодії між революційними подіями та структурами державного управління, що дало новий вигляд на розвиток політичних інститутів у період революційного переходу. Отримані висновки можуть слугувати важливим джерелом вдосконалення стратегій управління та розвитку публічних інститутів.

Ключові слова: Визвольні змагання 1917-1921 років, Українська революція, Державне управління, Політичні реформи, УНР, ЗУНР, УЦР, Українська Держава.

ANNOTATION

I.I. Fechko. The experience of the formation of the state administration system during the Ukrainian revolution and liberation struggles of 1917-1921: conclusions for modern public administration. . Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The qualifying master's scientific work is devoted to the study of the experience of the formation of the state administration system during the Ukrainian revolution and liberation struggles of 1917-1921. The work examines the historiography and source base of this issue (chapter 1), studies the state administration in Western Ukraine (chapter 2), analyzes the development of authorities under different governments in Transdnipro, and describes the system of state administration in other state entities of the time of the Ukrainian revolution, such as the Crimean People's Republic and insurgent quasi-state formations. The work highlighted the unique aspects of the formation of the state administration system in the conditions of revolutionary and liberation processes, improved the understanding of the interaction between revolutionary events and state administration structures, which gave a new look at the development of political institutions during the period of revolutionary transition. The obtained conclusions can serve as an important source of improvement of management strategies and development of public institutions.

Keywords: Liberation competitions of 1917-1921, Ukrainian revolution, State administration, Political reforms, Ukrainian People's Republic, West Ukrainian People's Republic, The Central Rada of Ukraine, Ukrainian State

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	11
1.1. Історіографія проблеми	11
1.2. Джерельна база дослідження	12
РОЗДІЛ II. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (ЗУНР- ЗОУНР)	14
РОЗДІЛ III. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ	35
3.1. Українська Центральна Рада та Українська Народна Республіка	35
3.2 Українська Держава	41
3.3 Директорія УНР	44
РОЗДІЛ IV. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕННЯХ	49
4.1. Кримська Народна Республіка	49
4.2. Квазідержавні повстанські утворення (Холодноярська Республіка, Республіка Гуляй-Поле)	57
а. Вільна територія	57
б. Баштанська республіка	61
с. Холодноярська квазідержава	62
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	72

ВСТУП

Період від 1917 до 1921 року в українській історії був часом важливих революційних подій та відповідних політичних трансформацій, визначених спробою українського народу здобути свою самостійність та створити соборну державу. У контексті української революції відбувалася боротьба за незалежність та формування власної державності. Першим важливим етапом було створення Української Центральної Ради (УЦР) у квітні 1917 року, що визначило початок нового етапу у політичному житті України. Подальші перипетії охоплювали утворення Держави Скоропадського, яка виникла в результаті гетьманського перевороту 1918 року, і революційні події на колишніх землях Австро-Угорщини - існування ЗУНР (Західноукраїнської Народної Республіки). Значущим етапом став перехід до Директорії УНР (Української Народної Республіки), яка оголосила незалежність у січні 1919 року. Однак революційні події додатково ускладнилися внаслідок інтервенції іноземних сил та громадянської війни. Цей період також відзначився утворенням Кримської Народної Республіки кримських татар та кількох квазідержавних повстанських утворень, таких як Гуляйполе, Баштанська Республіка та Холодноярська, які свідчили про складну політичну ситуацію.

Усі ці події визначили історичний шлях України, формуючи основи для подальших політичних та соціокультурних трансформацій, а їх аналіз сьогодні є невід'ємною частиною розуміння власної національної ідентичності та державного розвитку. Досвід формування системи державного управління в час Української революції та визвольних змагань надав багато важливих уроків, які варто враховувати в сучасному публічному управлінні. Аналіз цього періоду дозволяє виділити ключові висновки, які можуть стати корисними для сучасних практик громадського управління та політичного розвитку.

Актуальність дослідження пояснюється низкою факторів. По-перше необхідністю розуміння та аналізом історичних етапів формування системи державного управління на початку ХХ століття в Україні та надає можливість взяти на увагу важливі висновки та уроки для сучасних владних структур. По-

друге, сучасне публічне управління в Україні стикається з низкою викликів, серед яких присутні політичні, економічні, соціокультурні та геополітичні аспекти. Дослідження періоду 1917-1921 років допомагає зрозуміти, як важливі рішення та стратегії вплинули на формування державної структури та її ефективність. Висновки цього дослідження можуть слугувати не лише історичним контекстом, але й практичними рекомендаціями для поліпшення сучасної системи управління, посилення демократії, прозорості та відповідальності перед громадянами. По-третє, формування органів державної влади відбувалось в умовах постійних воєн, тому цей досвід є корисний в умовах воєнного стану в Україні та екзистенційної війни українського народу проти Російської Федерації. По-четверте, врахування досвіду інтеграції національних меншин до державного управління (у першу чергу, на прикладах Кримської Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки) є важливим для мирного внутрішнього розвитку України та інтегрування її до Європейського Союзу.

Основною метою дослідження є вивчення досвіду формування системи державного управління в період Української революції та визвольних змагань 1917-1921 років для їх застосування в сучасному публічному управлінні. Для досягнення даної мети передбачено **вирішити конкретні завдання**, а саме:

- Проаналізувати стан наукової розробки зазначеної проблеми в історіографії та охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- Дослідити структуру та функції органів державного управління на території Західної України в період існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та Західноукраїнської Об'єднаної Народної Республіки (ЗОУНР);
- Вивчити становлення та функції органів влади в на Наддніпрянщини в часи Української Центральної Ради , Української Держави та Директорії УНР;

- Вивчити специфіку створення управлінської системи та органів влади квазідержавних утворень, як Кримська Народна Республіка, Холодноярська Республіка, Республіка Гуляй-Поле, Баштанська Республіка

- Визначити успішний та неуспішний досвід та уроки для сучасного публічного управління в Україні.

Об'єктом дослідження є органи влади в Україні під час визвольних змагань у період з 1917 по 1921 рік. **Предметом дослідження** виступає процес формування системи державного управління в Україні у вивчений період.

Методологія дослідження. Для проведення якісного дослідження та отримання достовірних результатів було задіяно низку загальнонаукових та спеціально-історичних підходів, методів та принципів. Робота ґрунтується на принципах науковості, історизму та об'єктивності. У рамках методології використовуються різні підходи, зокрема історичний аналіз документів, статистичних даних, та архівних матеріалів. Також важливим елементом є порівняльний аналіз з досвідом різних державних утворень того часу, що дозволяє зробити висновки щодо особливостей цього досвіду для нашого часу.

Аналітичний підхід використовується для визначення факторів, які вплинули на формування державного управління того часу, і виділення ключових висновків, які можуть бути корисні для сучасного публічного управління в Україні. Системний підхід дослідження спрямований на розкриття історичних викликів та стратегій, які визначали формування системи державного управління в умовах Української революції та визвольних змагань

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1917 по 1921 рік. В цей час в Україні відбувалися ключові історичні події, пов'язані із революційними змінами, створенням державних утворень та боротьбою за незалежність. Нижня межа відноситься до початку революційних подій у березні 1917 р. зі створенням Української Центральної Ради. Верхня межа – поразка української революції, припинення існування на території незалежних українських органів державного управління.

Географічні межі охоплюють територію українських етнічних територій, на яких відбувались державотворчі події Української революції (1917-1921 рр.), зокрема це Наддніпрянщина, Західна Україна, Кримський півострів.

Наукова новизна дослідження полягає у внеску у наукове вивчення сучасних публічних управлінських практик. У роботі висвітлено унікальні аспекти формування системи державного управління в умовах революційних та визвольних процесів, удосконалено розуміння взаємодії між революційними подіями та структурами державного управління, що дало новий вигляд на розвиток політичних інститутів у період революційного переходу. Крім того, визначено історичні взаємозв'язки, які можуть бути використані для уроків із розвитку сучасних моделей управління в умовах соціальних змін. Такий підхід вперше виведений у контексті української історії та є оригінальним внеском у науковий облік сучасних аспектів публічного управління, що враховує виклики та можливості, що виникають у період трансформації суспільства, у тому числі в контексті воєнних викликів, євроінтеграції та забезпечення прав національних меншин.

Практична цінність полягає у тому, що для сучасного публічного управління на основі аналізу історичних подій робота виявляє ключові принципи, які визначали ефективність чи неефективність державного управління під час соціальних та політичних змагань. Отримані висновки можуть слугувати важливим джерелом вдосконалення стратегій управління та розвитку публічних інститутів. Наприклад, аналіз механізмів реакції на революційні зміни може надати важливі уроки для побудови стійких та адаптивних систем управління в умовах сучасних соціальних та політичних турбулентностей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дослідження були представлені та апробовані у вигляді доповіді на науково-практичному семінарі «Соціально-економічні наслідки війни російської федерації проти України та шляхи їх подолання» (Київ, 30 листопада 2023 р.)

Структура роботи розкриває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг становить 76 сторінок, з них основного тексту –

66 сторінок. Робота складається з вступу, 4 основних розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1. Історіографія проблеми

Аналіз праць істориків, присвячених Українській революції 1917-1921 років, дозволяє виділити основні тенденції у формуванні державного управління.

Роботи П. Гая-Нижника [14], [15], І. Бойка [11] та інших дослідників стосовно західноукраїнських органів влади надає структуровану інформацію про становлення та функціонування влади в Західній Україні протягом революційного періоду. Вони розкривають політичні та соціальні аспекти утворення західноукраїнських структур та роль, яку вони відіграли у визвольних змаганнях. Дослідження О. Красівського [23], Л. Кульчицького [24], М. Луцького [26], О. Павличшина [28],[29], Т. Панфілової [30] присвячені аналізу історії органів ЗУНР. Ці дослідники висвітлюють ключові моменти формування та діяльності цих органів, а також їхню роль у визвольних подіях на території України.

Роботи Д. Шигаля, В. Капліна [40], Т. Бикової [11], Т. Алієва [10] зосереджені на Кримській народній республіці. Вони вивчають особливості становлення та діяльності владних структур в Криму, а також взаємодію з УНР під час революційного періоду.

Дослідження В. Верстюка щодо Української Центральної Ради [13] та П. Григорчука [18] про Гетьманат дають докладний огляд владних структур та політичних процесів в цей період. Вони розглядають ключові рішення та конфлікти, які виникли внаслідок діяльності цих органів.

Р. Коваль [20], М. Ковальчук [21], Ю. Котляр [22], Л. Левченко [25] вивчають історію повстанського руху під час Української революції та визвольних змагань. Вони аналізують організацію та мотивацію повстанців, а також їхню роль у формуванні нових владних структур.

Робота О. Грибенка [17] подає історичний аспект всього революційного періоду, розглядаючи його в контексті загальних тенденцій та подій в історії України. Висновки цього дослідження допомагають розуміти перспективи для сучасного публічного управління, враховуючи накопичений досвід та виклики того часу.

Аналіз історіографії проблеми формування системи державного управління під час Української революції та визвольних змагань надає комплексний погляд на різноманіття історичних процесів та владних структур, що виникали на території України у цей період.

1.2. Джерельна база дослідження.

Для вивчення офіційних аспектів становлення системи державного управління використовувалися законодавчі акти, укази, постанови та інші офіційні документи, видані центральними та місцевими органами влади протягом революційного періоду. Ці джерела надають можливість розуміти конкретні правові рамки та їх еволюцію під час формування нової державної системи.

В контексті дослідження формування системи державного управління в часи Української революції та визвольних змагань 1917-1921 років, конституційні акти відіграють важливу роль у створенні правової бази для нової політичної реальності. Конституційні акти є найвищими правовими документами, які визначають основні принципи та структуру держави, розподіл влади, права та обов'язки громадян [3]. Особливо знаковими документами початкового етапу Української революції, а відтак розбудови перших власних органів влади, є Універсали Української Центральної Ради [1], [4], [8], [9].

Дослідження також базується на аналізі статей та публікацій з періодичних видань того часу, таких як «Вісник Української Народної Республіки»,

"Республіка", "Голос татар". Ці джерела надають унікальний погляд на внутрішні політичні процеси та реакцію громадськості на події революційного періоду.

Джерельна база даного дослідження включає широкий спектр архівних документів, які охоплюють період Української революції та визвольних змагань 1917-1921 років. Зокрема, використовувалися опубліковані матеріали з фондів центральних та регіональних державних архівів, а також Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

Отже, джерельна база з даного питання сприяє вивченню даного питання. Особливе місце при дослідженні займають документи (конституції, універсали, постанови тощо) та періодичні видання.

РОЗДІЛ II. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (ЗУНР- ЗОУНР)

Державне управління на Західній Україні, відоме як Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), виступало ключовим етапом в історії утвердження національної свободи на теренах Західної України в 1918 році. У цьому контексті, розгляд передумов створення ЗУНР стає невід'ємною частиною розуміння політичного та соціокультурного середовища того часу. Політичні, етнічні та історичні чинники об'єдналися в складний пазл, який призвів до формування ЗУНР як спроби забезпечити незалежність та самовизначення західноукраїнського народу.

Передумови створення Західноукраїнської Народної Республіки в 1918 році були безпосередньо пов'язані з турбулентними подіями Першої світової війни, занепокоєнням етнічних груп на заході України і відчуттям необхідності у створенні власного політичного утілення. Під впливом загострення політичної ситуації та змін влади у регіоні виникла необхідність у формуванні самостійного політичного утворення. Ключовими факторами були ідеї національної самовизначеності, вагомий вплив українських політичних діячів, таких як Кость Левицький та Євген Петрушевич, а також прагнення українського народу на заході керувати власним політичним та соціальним майбутнім. Ці передумови визначили траєкторію подальшого розвитку ЗУНР.

Спричиненою нестабільністю та революційними змінами в Російській та Австро-Угорській імперіях, Західна Україна опинилася під впливом глибоких трансформацій у владі та суспільстві. Звільнення від абсолютистського гніту та надання широких прав громадянам, а також ідеї самовизначення націй, які набули популярності під час Першої світової війни, вплинули на довершення формування національного самосвідомлення українців.

Політичні діячі, що активно підтримували ідеї української незалежності, зіграли важливу роль у створенні ЗУНР, сприяючи усвідомленню необхідності

національної консолідації. Уроки історії та визначені героїчні моменти минулого України стали підґрунтям для формування нової політичної реальності.

У контексті світових змін ЗУНР вирішила взяти свою долю у власні руки, оголошуючи себе під час Листопадового зриву 1918 р. Спроби взаємодії з іншими національностями та утворення коаліцій спрямовувалися на створення стабільного політичного та соціального фундаменту для новоствореної республіки. Невдовзі ЗУНР стикалася з численними викликами, такими як військові конфлікти та економічні труднощі, що створили складні умови для її існування. Таким чином, створення Західноукраїнської Народної Республіки було результатом взаємодії ряду факторів, включаючи політичні та етнічні аспекти, вплив міжнародної ситуації та прагнення українського народу до самовизначення. Ця етапна віха в історії Західної України слугує не лише пам'ятником національної боротьби, а й джерелом важливих вивчень та роздумів про процеси становлення та розвитку української державності.

Передумовами до утворення ЗУНР і формування відповідних органів державного управління були події Весни народів 1848 р. та утворення у Львові Головної Руської Ради, яка була першою організаційною структурою українців Галичини. Головна Руська Рада ставила вимоги до австрійської влади поділу Галичини на Західну (українську) та Східну (українську), урівнення прав національностей, скасування панщини, вільного використання та навчання рідною мовою. Продовження українського руху та напруження управлінських механізмів відбулися в 60-ті – 70-ті роки у діяльності українського руху народовців, а також в кінці століття – заснування перших українських політичних партій – Русько-Української радикальної партії (РУРП), Української соціал-демократичної партії (УСДП), Української націонал-демократичної партії (УНДП). В ході еволюції політичних уявлень формується ідея соборності всіх етнічних українських земель.

Події національного визволення були активізовані з настанням Першої Світової війни 1914-1918 рр. Галицькі політики та інтелектуали дуже позитивно сприйняли «14 пунктів» американського президента Вудро Вільсона, які

визначали право народів на самовизначення. Так, Євген Петрушевич, не домігшись легальної передачі влади від австрійського уряду, надіслав офіційне звернення до американського лідера з проханням допомогти вирішити проблему українського народу [14, с. 16].

З огляду на очевидний брак перспектив у Австро-Угорщині у війні, імперія Габсбургів почала розпадатись. 12 жовтня політичні кола Польщі оголосили про намір від'єднати Галичину до Польщі. У відповідь на це, українські політичні сили 19 жовтня створили в приміщенні Народного Дому у Львові власний представницький орган – Українську Національну Раду (УНРада) [12, с. 166].

У цей орган входило 150 осіб (хоча передбачалося 226, а місця мали бути розділені за національним принципом – найбільше українці – 160, поляки – 33, євреї – 27, а німці – 6), та своїм завданням вона поставила реалізацію права на самовизначення українців Австро-Угорщини. До складу цієї організації входили депутати нижньої та верхньої палат австро-угорського парламенту, а також депутати крайових сеймів, духовенство та три основні українські політичні партії в Галичині. Утворена УНРада була під час зібрання конституанта, яке налічувало близько 500 делегатів [14, с. 13].

У кінці жовтня в імперії було скинуто владу цісаря, що сприяло ланцюжковому проголошенню незалежностей країнами. У цих умовах українці Закарпаття відправили своє звернення до Української Національної Ради про усвідомлення єдності з усім українським народом. Таким чином, утворена як Конституційні збори – конституанта утворила вищий на Західній Україні законодавчий орган – УНРада.

В контексті моделі залучення суспільства до демократичних процесів управління цікаво зазначити, що згідно Статуту у засіданнях УНРади окремі місця мали студенти [12].

У проміжках між сесіями керівництво УНРадою мало здійснювати Українська парламентська репрезентація парламенту, яка по суті виконувала роль головного політичного представництва українства після втрати позиції Загальної української ради.

Ключовою особою став Євген Петрушевич. Майбутній президент народився 3 червня 1863 року в Буську. Він вивчав право на Львівському університеті та став відомим своєю активною громадянською позицією ще в молодому віці. Відзначаючись глибоким патріотизмом та національною свідомістю, Петрушевич приєднався до різних українських громадських організацій, спрямованих на підтримку національного відродження. До 1918 року Євген Петрушевич був редактором та автором українських газет, де висвітлював ключові події і питання українського суспільства. Він відзначався своєю невтомною позицією в боротьбі за права та інтереси українців, публікуючи матеріали, що підтримували національні ідеї та викликали визнання серед української громадськості. Петрушевич вніс важливий вклад у розвиток української політичної культури, активно допомагаючи у встановленні взаєморозуміння між різними політичними течіями та групами. Його робота перед 1918 роком зробила його ключовою фігурою у формуванні та підтримці національного ідентитету та свідомості в українському суспільстві [29, с. 125-127].

У контексті ставлення до національних меншин УНРада проявила терпимість та демократичні цінності, тому направила звернення до представницьких організацій національних меншин Галичини з пропозицією направити своїх представників до органу для можливості висловлювати свою думку [32].

Відмінно від багатьох інших народів, які рішуче обривали свої зв'язки з Віднем, українці Галичини намагались здобути право на свою державність мирним способом та з виявом поваги до монархії, часи якої збігалися. УНРада відправила звернення до цісарського уряду.

На цьому етапі (до проголошення ЗУНР) УНРада вже почала активно формувати органи виконавчої влади. З огляду на це, було створено декілька відповідних владних інституцій.

У столиці імперії було утворено "загальну" делегацію, яка мала стати фактично тимчасовим урядом, який очолював особисто Петрушевич. Саме ця

делегация подала офіційну державну програму, яка була і повідомленням про проголошення УНРади до австрійської влади. Очолював віденський уряд тоді Макс Гусарек фон Галлейн, який попри складну ситуацію не хотів сприяти передачі влади українцям в Галичині [29].

У Чернівцях створено важливий орган влади – виконавчу комісію під керівництвом Олександра Поповича. Ця комісія пізніше була перейменована в Український крайовий комітет Буковини, а в листопаді отримала назву Українська Крайова Національна рада. Перший президент краю, Олександр Попович, був пізніше замінений Олександром Артимовичем [32].

Цей орган грав ключову роль у встановленні української влади в Буковині, сприяючи формуванню державних інституцій та виконавчих органів влади на території краю. Український Крайовий комітет Буковини відіграв важливу функцію в організації та регулюванні справ громадян і створенні умов для функціонування української державності в цьому регіоні.

Третя комісія, керована Костем Левицьким, була створена у Львові і мала юрисдикцію над Галичиною та Закарпаттям. Зусиллями цього органу відбувалась розбудова владних інституцій українського руху в Східній Галичині, зокрема у Львові створено Центральне бюро та Харчовий уряд.

Динаміку подій визначало протистояння з польським рухом, який прагнув тримати ініціативу та приєднати всю Галичину, включаючи українську Східну частину, до Польської держави. Львівська комісія УНРади закликала жителів міста не підкорятись розпорядженням Польської ліквідаційної комісії, яка була створена для транзиту влади з австрійської до польської держави [23].

19 жовтня була створена Президія УНРади, яка тепер мала керувати органами влади в період між сесіями. Навіть при наявності активних спроб від віденської делегації УНРади, фактично не відбулася формальна передача влади українцям у Східній Галичині.

Щодо досягнень віденської делегації УНРади, їм вдалося досягти лише рішення австрійської Ради міністрів про обсадження певних посад старост та повітових дирекцій представниками уряду УНР. Крім того, це рішення

передбачало можливість зайняття українцями посад суддів та урядовців на залізничних станціях.

У ситуації, коли переговори з австрійською владою не давали результатів, галицький відділ УНРади прийняв рішення про формування повітових комісарів УНРади, яких обирали сільські громади повіту, а також громадських комісарів і сільських прибічників Рад. Вибори на ці посади були заплановані на 6 листопада і організовувалися під супроводом повітових українських організацій [14].

Умови того часу включали в себе визнання несприятливості ситуації та невдачі переговорів з австрійською владою. Українські сили почали активніше діяти, а відсутність офіційного дозволу з центру призвела до висунення ультиматуму наміснику Галичини щодо передачі влади українцям. Однак австрійський урядовець відмовився передавати владу з огляду на відсутність офіційного дозволу.

Ситуацію Гай Нижник описує як систему тимчасового двовладдя. З одного боку, австрійські урядовці продовжували свою діяльність, а з іншого, утворювались українські місцеві органи влади. Українським органам надавалась вказівка не конфліктувати та не перебирати примусово повноваження віденської адміністрації. Це було зумовлено надіями керівників УНРади на мирний перехід влади внаслідок укладення відповідних угод у Відні [14].

Український Центральний Військовий Комітет відіграв ключову роль у формуванні української державності та збереженні владних державних інституцій. Цей військовий орган провів значну організаційну роботу, створивши на місцях військові округи, назначивши військових комендантів та виславши кур'єрів до військових частин [23].

Листопадовий зрив, що стався в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року, виявився ключовою подією революції на західній Україні. Українські частини захопили у Львові стратегічні об'єкти та владні установи, встановивши у місті українську владу. Керівником операції був Дмитро Вітовський, лідер Січових стрільців. Як наслідок, австрійський намісник передав владні повноваження Костянтину Левицькому, і УНРада почала керувати Львовом [32].

Після цих подій скликались Установчі збори, на яких формувалася влада на основі загального, таємного, вільного голосування. У повітах Східної Галичини розпочалося утворення місцевих повітових та окружних УНРад. В низці розташованих населених пунктах влада переходила до українства під час селянських або робітничих виступів.

У стабілізації ситуації та поширенні центральної влади по населених пунктах роль відігравав комісар, якого призначала УНРада. Він прибував до відданого йому розпорядження населеного пункту, повідомляв місцеве населення про встановлення влади УНРади, закликав чинити послух та підтримувати правоохоронні органи, а також здати наявну зброю.

Офіційна назва Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) з'явилася 9 листопада 1918 року на засіданні УНРади. Ново проголошена держава, окрім Східної Галичини, також планувала поширити свою владу на інші українські території колишньої Австро-Угорської імперії – Закарпаття та Буковину. Таким чином, ЗУНР мала розташовуватися на території площею 70 тис. кв. км та мати населення близько 6 мільйонів осіб (українців – 71%) [12].

Поширення влади на Закарпаття ускладнювалося тим, що ця територія тривалий час належала до "угорської" частини імперії та була штучно відокремлена від Галичини. Місцеві українські активісти почали на місцях утворювати місцеві УНРади, зокрема в Старій Любовні, Ужгороді та Хусті.

5 листопада 1918 року УНРада висловила основні принципи своєї державної політики в зверненні до українського народу. Документ підкреслював, що в Українській Державі не буде поневолення одних націй іншими, а панування економічно сильних над слабкими буде виключено. Українці різних соціальних груп мають бути рівними перед законом в межах демократичного ладу [12].

Після заспокоєння ситуації парламент планував провести справедливу земельну реформу і встановити робочий день тривалістю 8 годин для робітників. Звернення також закликала до єдності та захисту державності, наголошуючи на необхідності створення сильної армії, а кожного українця закликала брати участь у великому ділі та робити жертви на користь щасливого майбутнього [32].

Новою віхою державному управлінні ЗУНР стало створення 9 листопада Державного секретаріату, який очолив Кость Левицький. Після вступу на посаду Левицький пропонував встановити демократичний порядок в Західно-Українській Державі, стверджуючи, що їхня робота в уряді буде присвячена народу. Вони обіцяли берегти добра і права держави, прагнучи забезпечити лад, спокій і добробут. Левицький підкреслював, що тільки український режим буде прийнятний в державі, а всьому населенню, незалежно від національності, віросповідання чи соціального становища, гарантувалися рівні права, як соціальні, так і політичні [12].

Структура новоствореного уряду складалась з чотирнадцяти секретаріатів – внутрішніх справ (Льонгин Цегельський), зовнішніх справ (Василь Панейко), фінансів (Кость Левицький), військових справ (Дмитро Вітовський), судових справ (Сидір Голубович), торгівлі і промислу (Ярослав Литвинович), земельних справ (Степан Баран), шляхів (Іван Мирон), пошт і телеграфу (Олександр Пісецький), праці і суспільної опіки (Антін Чернецький), суспільного здоров'я (Іван Куровець), освіти (мав бути Степан СмальСтоцький, тимчасово – Олександр Барвінський), віросповідання (Олександр Барвінський), публічних робіт (Іван Макух) [14, с. 23].

13 листопада були визначені конституційні засади, і був складений Тимчасовий Основний Закон «Про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії». Цей акт визначав основи державного устрою та систему управління ЗУНР, закріплював назву країни, визначав її території (етнічні українські землі колишньої Австрійської монархії), встановлював верховенство та суверенітет народу, гарантував загальне виборче право всім громадянам, а також встановлював національні символи [14, с 24].

Органи влади були закріплені так: найвищим органом були Установчі збори, а до цього часу законодавча влада належала УНРаді, а виконавча - Державному секретаріату.

УНРада також визначила, що всі державні службовці колишньої австрійської держави, які письмово обіцяли чесно служити українській державі,

залишаються на своїх посадах. Адміністративні органи на території Західноукраїнської Народної Республіки підпорядковувалися Державному Секретаріату, який виступав найвищим органом виконавчої влади. Запроваджувалися посади державних повітових комісарів, які керували владою, регулювали носіння зброї серед цивільного населення, контролювали діяльність державних установ. Вони також призначали (до проведення виборів) сільських і містечкових комісарів, заміщаючи антиукраїнських комісарів, а лояльних – затверджували на їхніх посадах [28].

Після отримання контролю над ключовими державними установами, урядовці ЗУНР почали організовувати систему виконавчої влади на національних засадах. Замість створення нових управлінських структур, вони відновили роботу існуючих місцевих виконавчих органів, які існували при австрійському режимі. Українські комісари повітових адміністрацій замінили попередніх старост, які підпорядковувалися галицькому наміснику за часів австрійського правління.

На початку комісари призначалися із представників місцевої інтелігенції, але згодом рекомендувалося проводити демократичні вибори. Громади також обирали від своїх населених пунктів відповідних представників за таким принципом: села від 3 тис. мешканців могли делегувати на одного поручника, і на кожні 2 тис. мешканців додавати ще одного.

Було прийнято Закон «Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки». Він визначав, що повітові комісари, серед інших обов'язків, мали стояти на захисті інтересів української державності, протидіяти будь-яким спробам завдати їй шкоду, приймати присягу від службовців повітових служб, рішення у випадку відмови австрійських службовців від виконання обов'язків, затвердження розпоряджень повітових властей, надання дозволу на носіння зброї цивільному населенню та нагляд за діловодством усіх державних органів і службових осіб у повіті [5].

У вищевказаному законі визначалась структура та функції місцевих національних рад. Ключовим моментом було вказано на збереженні наявних

кадрів державних службовців, які письмово підтверджували свою готовність служити Українській державі. Пізніше це було доповнено розпорядженням державного секретаріату "Про державну адміністрацію" («Про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки»), згідно з яким всі органи влади мали тепер підпорядковуватись відповідним галузевим секретарствам.

Комісари могли втручатись лише у випадках надзвичайних ситуацій у справи таких напрямків, як пошта, телеграф, залізниця, копальні та суди. Адміністративно-територіальний устрій залишався таким самим, яким він був при імперії.

Закон чітко впорядковував компетенцію органів місцевої влади, і у тих місцях, які не були прописані, чинним залишалось законодавство Австро-Угорщини. У цьому питанні нова влада проявила політичну зрілість, не скасовуючи всю юридичну базу та не звільняючи чиновників, що дозволило зберегти стабільність та досвід управління [34].

У повітах влада належала повітовому комісару, якого призначав секретар внутрішніх справ. Під його керівництвом формувалась повітова національна рада, обрана місцевим населенням шляхом голосування (з правом дорадчого голосу). Аналогічні "прибичні ради" існували при міських та сільських комісарах. У грудні 1918 року Рада державних секретарів прийняла обіг «До державних повітових комісарів про їх обов'язки та права».

Один із ключових обов'язків державного повітового комісара полягав у забезпеченні ладу, спокою та безпеки громадян у відповідному повіті. Керуючи цивільною адміністрацією повіту, він також вирішував питання, які не підпадали під юрисдикцію військової влади. Цивільна та повітова влади спільно працювали для забезпечення порядку та громадської безпеки. З метою досягнення цих цілей державний комісар та повітовий комісар, як найвищий орган цивільної адміністрації, мали право звертатися за допомогою до війська, а військовий комендант був зобов'язаний їм надавати необхідну допомогу [12].

Відразу ж УНРада почала піклуватись про мобілізаційні ресурси для поповнення новоствореної української армії. Повітові комісари мали обов'язок

організовувати військову мобілізацію у своєму повіті. Мобілізувати могли чоловіків, народжених у 1901 році, а прикордонні повіти – у період від 1883 до 1901 року [14, с. 60].

Державні службовці, які відмовлялися скласти клятву перед ЗУНР, підлягали звільненню без права подальшого обіймання посад у державних органах влади. Встановлювались вимоги – бездоганна поведінка, вільне володіння українською мовою та одною мовою національної меншини, українське громадянство, складення відповідних іспитів та проходження попереднього стажування [14, с. 61].

Представницька влада формувалась через утворення повітових рад, які призначались для заміщення аналогічних рад, які існували за часів Австро-Угорщини. Початково їх функції визначалися як дорадчі, тому організаційна структура цих рад в різних повітах суттєво відрізнялась.

З огляду на складну безпекову ситуацію, в ЗУНР активно формувались військові органи влади, такі як міські, повітові, окружні та обласні комендатури. Свої дії вони в основному узгоджували з цивільною та військовою адміністрацією.

У зв'язку з наступом поляків, вже в кінці листопада 1918 року урядовці переїхали зі Львова до Тернополя, де уряд знаходився до початку січня наступного року. Після цього ЗУНР довелось переїхати до Станіслава (теперішній Івано-Франківськ) [12].

Щодо самого складу УНРади, вона відрізнялась від більшості революційних організацій того часу (наприклад, УЦР), оскільки не була асоційована із соціалістичною орієнтацією. Більшість її членів представляли партії націонал-демократичного та радикального руху. Депутати самі були представниками середнього класу, таких як заможні селяни, священники та інтелігенція.

Щодо національних меншин, то незважаючи на заохочення з боку УНРади, вони не скористались правом брати участь в цьому процесі. УНРада навіть пропонувала створити три окремі секретаріати – польський, німецький та

єврейський. Тим не менше, ці плани не були реалізовані через те, що жодна з організацій згаданих національних меншин не погодилась делегувати своїх представників [34].

Для вирішення актуальних проблем, зокрема тих, що вимагали реформування, УНРада на початку 1919 року створила ряд комісій, таких як фінансова, шкільна, військова, законодавча, технічна відбудова, закордонні справи, соціальна опіка та комунікації. Це дозволило якісно структурувати роботу державного органу.

Важливим документом січня 1919 року став прийнятий Закон про створення Президії ЗУНР, до складу якої мали увійти президент УНРади разом з заступниками [14].

В даному органі рішення приймалися більшістю голосів (при рівності – перевага віддавалась тому рішення, яке підтримував президент).

Виділ УНРади — це дорадчий орган при президенту Петрушевичу, який складався з 10 членів і представляв різні партійні напрямки. Незважаючи на "дорадчі функції", цей відділ відігравав дуже важливу роль. Він призначав членів уряду та військових чиновників, підписував і публікував закони [29].

В лютому 1919 року в уряді відбулись великі перестановки. Був призначений новий Державний секретар Сергій Голубович, а також 14 державних секретарів у таких галузях, як внутрішні справи, закордонні справи, фінанси, юстиція, віросповідання, освіта, військові справи, земельні справи, торгівля і промисловість, публічні роботи, праця і суспільна опіка, суспільне здоров'я, шляхи, пошта і телеграф [14].

Законодавчий процес в країні відбувався відповідно до Закону «Про спосіб оповіщення законів і розпорядків» 04.01.1918 р. Закон вступав у дію на 8 день після, того як публікувався у «Віснику законів і розпорядників» з підписом президента ЗУНР та одного з Виділу, розпорядки – відповідного секретаря.

У ЗУНР також існувала недоторканість для високих посадових осіб (членів УНРади) – називався відповідний закон, який вводив цю норму як «Про

незайманість членів Української Національної Ради». Виключення було, якщо члена УНРади було б спіймано на «гарячому вчинку» [14].

Також можна спостерігати певну трансформацію влади повітових комісарів. На початку їх влада у багатьох питаннях була, по суті, необмеженою. Проте з часом, коли закони більш деталізували ситуацію, їх влада стала більш обмеженою і підконтрольною Державному секретаріату. Нормальною практикою став виклик повітового комісара для звітування у столицю.

У разі повітових комісарів існували повітові національні ради, які виконували функції дорадчих органів. Їх статус на початку був дуже нечітким і відрізнявся від повіту до повіту. Для врегулювання цього питання діячі ЗУНР звернулися за досвідом до Наддніпрянської України. Було розроблено законопроект, який надавав селянам та робітникам право на вирішальне слово при прийнятті багатьох рішень. Це дозволило радам контролювати діяльність свого повітового комісара. На жаль, цей демократичний та прогресивний закон не було прийнято через стрімке погіршення ситуації на фронті [32].

Державне секретарство внутрішніх справ виконувало функцію вищої інстанції для повітових комісарів. Таким чином формувалась така владна вертикаль у виконавчій системі влади: громадській і міські комісари, далі повітові комісари, і зрештою Держсекретарство внутрішніх справ. До останнього окрім держсекретаря також входили голови відділів. [14, с.42].

Судова система була взята за основу з австрійської, тому судовими органами були повітові, окружні суди та вищий суд. Для їх організації було утворено Закон «Про тимчасову організацію судів і судової влади. Державне секретарство юстиції утворювало на території ЗУНР 12 судових округів та 130 судових повітів. Австрійські закони, якщо такі не суперечили законам ЗУНР, залишались в дії. У зв'язку з тим, що більшість судів на початок революції були неукраїнського походження, було прийнято закон, який дозволяв пришвидшену підготовку суддівської служби (з трьох до двох років). Також утворювався інститут присяжних, куди входили чоловіки віком від 30 до 60 років [24].

Важливо звернути увагу на спроби повітових комісарів впливати на діяльність судів, встановлювати години їхньої роботи. Державний секретар внутрішніх справ Іван Макух рішуче засудив такі спроби, аргументуючи це тим, що така практика порушує прийняті у всьому світі правила суддівської незалежності, поділу влади на гілки влади. Це було ще одним свідченням високого розуміння галицькими політиками важливості зберігання принципів демократизму у державному будівництві [24].

Закон Української Національної Ради від 15 лютого 1919 р. «Про тимчасове виконання судівництва в цивільних і карних справах в другій і третій інстанціях в часі надзвичайних відносин, спричинених війною» встановлював, що над Вишим судом є відтепер найвища інстанція – Найвищий державний суд. Проте через воєнні виклики роль Вищого і найвищого суду доводилось виконувати Окремому судовому сенату II та III інстанцій відповідно [24].

Що стосується забезпечення правопорядку, то на початку поширення української революції на місцях самоорганізовувалась народна міліція, яка обиралась на місцевих зборах. Проте для ефективної роботи та стабільності невдовзі було створено українську жандармерію (за традицією, яка існувала в Австро-Угорщині) [14].

Для координації було створено Корпус української державної жандармерії (УДЖ) Керував ним за посадою головний комендант. Структура Корпусу була наступною: команда УДЖ, експонований офіцер УДЖ, віділ УДЖ, повітова команда УДЖ, станиця УДЖ [15].

Жандармам надавались інструкції говорити виключно українською мовою та ставитись до населення таким чином, щоб не провокувати їх на повстання. Окрема увага мала звертатись на «більшовицький рух».

За посадами жандарми поділялись на такі, як стрілець, старший стрілець, вістун, десятник, старший десятник, булавний десятник, а також офіцерський склад – хорунжий, четар, поручник, сотник [15].

Українська державна жандармерія підпорядковувалась Державному секретарству військових справ та мала 23 відділи в містах краєвої дислокації. У лютому 1919 р. була здійснена реорганізація жандармерії. У питаннях громадських безпеки тепер вона підпорядковувалась державним повітовим комісарам, а у інших випадках – повітовим комендантам. Після ліквідації Державного секретаріату улітку 1919 р. УДЖ була передана під керівництво військової канцелярії диктатора ЗО УНР Петрушевича. Загалом якщо говорити про чисельний склад органів правопорядку, то жандармів було близько 1 тис., стажистів – 4 тис., офіцерів – 30, народний міліціонерів – 3 тис [15].

Утворення державної прокуратури у Західній Україні під час ЗУНР - ЗО УНР виявилось вкрай проблематичним через історичні обставини та політичні труднощі того часу. Хоча законодавча база передбачала, що функції звинувачення мали виконувати органи Державної прокуратури, реалізація цього плану затягнулася через відсутність призначення генерального державного прокурора. Справа ускладнилася тим, що прокурорами в регіоні працювали в основному поляки, що виникло під час австрійського панування, і це стало перешкодою для швидкого формування ефективної прокуратури [14, с. 49].

Необхідність адекватної державної прокуратури залишалася актуальною, проте відсутність призначення ключових керівних посад у цій системі та в судових округах утруднювала її функціонування. Цей недолік свідчить про те, наскільки важливою була проблема створення стабільних та дієздатних правоохоронних органів для регіону в той період історії України [14, с. 51]

Адвокатура Західної Української Народної Республіки залишалася стабільною, не зазнавши значущих змін у своїй організації та діяльності. Згідно з пропозицією, адвокати отримали можливість об'єднатися в Палату адвокатів у Станіславові, а обов'язок їхньої членів був скласти письмову обіцянку дотримання чинних законів та сприяння зміцненню правопорядку у країні. Це свідчить про важливість ролі адвокатури в підтримці правової стабільності в новоствореній республіці.

Окрім того, за розпорядженням Державного секретарства юстиції від 1 березня 1919 року була започаткована нотаріальна служба в Західноукраїнській Народній Республіці. Згідно з цим розпорядженням, закони та вказівки, які регулювали діяльність нотаріусів в колишній австрійській державі, залишалися чинними, доки вони не суперечили принципам Української державності. Важливим кроком було визначення присяги нотаріусів на вірність Українській державі, що підкреслювало їхню відданість новому суверенітету. Нотаріальна палата, яка була під Державним секретарством юстиції, взяла на себе організаційне керівництво цією службою [14, с. 52].

У контексті політичних та національних аспектів, розпорядженням Державного секретаріату визначено, що всі правоохоронні органи, такі як суди, прокуратура, нотаріат і адвокатура, повинні виготовити відповідні вивіски та таблиці українською мовою з гербом, в якому центральне місце займає тризуб. Якщо в даній території мешкали "законно признані національні меншості", то також передбачалося робити написи на їхніх мовах. Зазначено, що необхідно було негайно створити печатки з гербом та написами українською мовою. Це свідчить про активні заходи на рівні офіційної символіки для визначення і підтримки національного характеру та мовної ідентичності.

Додатково, рішенням було встановлено, що службові оголошення правоохоронних органів повинні публікуватися в урядовій газеті "Республіка", яка видавалася у Станіславові. Це обумовленої необхідністю відкритого та прозорого інформування громадян про події та рішення в сфері правопорядку, що є важливою складовою формування довіри громадян до державних структур [14, с. 51].

Паралельно з органами цивільної юстиції, такими як судові та прокурорські органи, в Західній Україні була створена військова юстиція, включаючи інститут військової прокуратури. Генеральний військовий прокурор очолював цей орган, а військові прокурори діяли у військових областях, а в округах – військові офіцери. Складна внутрішня ситуація, наявність великого

числа ворожих шпигунів і диверсантів, саботаж і відверті терористичні акти серед цивільного польського населення вимагали ефективних заходів від влади.

Зокрема, змушеність протистояти збройним виступам проти української влади змусила керівників держави діяти більш твердо та рішуче. Незважаючи на це, призначення генерального військового прокурора, так само як і генерального державного прокурора, так і залишилося невирішеним питанням у контексті турбулентних подій того часу в Західній Україні.

Вирішення харчової проблеми в Західній Україні було покладено на Державний харчовий. Два ключові організаційні структури, Харчовий союз у Станіславові (відомий як орган Державного секретаріату ЗО УНР) та Управління Головноуповноваженого по харчуванню Галичини і Буковини, мали безпосередню відповідальність за продовольчі питання [14].

У сфері залізничного транспорту регулюванням та організацією займалася Залізнична дирекція, а в містах та повітах - "начальні уряди залізничних шляхів". Органи охорони правопорядку на транспорті відігравали важливу роль у забезпеченні безпеки [14].

У сфері фінансів, Державному секретаріатові фінансів були підпорядковані митні управління, скарбова сторожа та уряди мір та ваги. Це свідчить про широкий спектр контролю та координації в сфері фінансово-економічних питань в регіоні [14].

Складним було становище Державних секретарів, які отримували невелику зарплату і то лише з січня 1919 року. Загалом зарплати державних службовців в цей період були дуже низькими, але незважаючи на це, ніхто з них не звільнявся. Це свідчить про велику відданість та патріотизм державних службовців, які розуміли, що їхня праця важлива для держави та спільної справи. Усвідомлення цього факту стимулювало їхню невпинну працю та вклад у розвиток та функціонування державних інституцій в непростій ситуації того часу [14, с. 57].

Санітарний відділ Державного секретарства внутрішніх справ керував організацією та діяльністю медичної служби в регіоні. Попри великі труднощі,

вдалося відновити роботу поштового, телеграфного та телефонного зв'язку. На телеграфі було введено використання української мови та абетки. У Станіславові була створена Дирекція пошт і телеграфу, що свідчить про активні заходи для відновлення та розвитку засобів зв'язку в регіоні.

Важливим аспектом було гарантування національним меншинам права не лише на освіту, бібліотеки та періодичні видання, а й на вільне користування рідними мовами в повсякденному та державному житті. Це включало в себе офіційні зносини з владою різних рівнів. Гарантії цих прав визначались Тимчасовим Основним Законом ЗУНР та іншими правовими документами, що забезпечували рівноправ'я різних національних груп в країні.

Доленосною подією стало проголошення Акта злуки, ухваленого 22 січня 1919 року. Цей історичний документ визначав об'єднання Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та Української Народної Республіки в єдину державу. ЗУНР тепер мала увійти до складу УНР на правах широкої автономії та під назвою Західна Область Української Народної Республіки (ЗО УНР), а Євген петрушевич мав увійти до складу Директорії УНР. Цей акт став кроком у формуванні єдиної української держави в умовах турбулентності і періоду після Першої світової війни, хоч його результати не принесли остаточного об'єднання через внутрішні суперечки між лідерами УНР та ЗУНР, а також через несприятливу зовнішню обстановку – швидкий наступ ворога із Заходу (поляків) та Сходу (більшовики й білогвардійці) [17].

08.04.1919 р. Українська Національна Рада проголосила Закон «Про право горожанства [громадянства] на Західній Области Української Народної Республіки». Відповідно до цього йшлося про те, що люди, які проживали в громадах краю відтепер вважалися громадянами УНР. Також можна було подати заявку на громадянство ЗО УНР (рішення приймало Державне секретарство внутрішніх справ), або покинути країну, або перебувати на території країни як особи без громадянства [14].

Земельне питання було одним з пріоритетів західноукраїнського уряду. Для цього було створено окрему комісію для розробки проєкту відповідних

реформ. Очолив комісію Лев Бачинський. Вони розробили Земельний закон для ЗО УНР 14 квітня 1919 р., який скасовував велику земельну власність і надавав право власності малоземельним та безземельним селянам. Також землею наділялись військовослужбовці УГА [17].

15.04.1919 Українська Національна Рада ухвалила Закони «Про скликання Сойму ЗО УНР» та «Про вибори (виборчу ординацію) до Сойму ЗО УНР». Закон визначив надання виборчого права чоловікам та жінкам від двадцяти років. Послом до Сойму могла стати особа від 28 років. Однопалатний парламент (Сойм) мав складатись з 226 послів. Було виокремлено окремі місця для представників національних меншин [14, с. 62].

Подальша розбудова органів державного управління на Західній Україні було призупинено військовими поразками. Попри героїчний опір та ряд успішних операцій Української Галицької Армії (зокрема Чортківська офензива), ситуація на полі бою обернулася виключно на сторону поляків. Велику роль у цього зіграла армія генерала Геннера, яка прибула з Франції. На сторону поляків також стала Антанта, яка уповноважила польську армію зайняти всю Галичину. В результаті польського наступу у липні 1919 р. відбувся організований відступ галицької армії через річку Збруч на територію Наддніпрянської України [23]. Разом з армією, територію Галичини довелося покинути також державних службовцям, уряду ЗО УНР. Фактично, після акту злуки, об'єднання з УНР було більш символічним, адже ЗО УНР далі зберігали свої органи влади, законодавчу базу тощо. Звідси можна зробити висновок про конфедеративний устрій ЗО УНР в складі УНР.

Отже, державне управління на західноукраїнських землях досягло значних успіхів в часи української революції. Загалом процес розбудови органів державної влади можна розділити на три етапи.

На першому етапі, ще до проголошення ЗУНР, УНРада вже активно формувала органи виконавчої влади. Це період передував офіційному утворенню ЗУНР, проте вже тоді були створені відповідні владні інституції, які готувались до реалізації державного управління.

Другий етап, з 1 листопада 1918 року по 22 січня 1919 року, характеризується існуванням Західноукраїнської Народної Республіки як самостійної держави. Протягом цього періоду управління здійснювалося за допомогою вже створених органів, а саме Державного секретаріату, повітових комісарів, сільських і містечкових комісарів. Законодавча функція належала УНРаді. Відбувалась розбудова прокуратури, жандармерії та ряду інших державних інституцій.

Третій етап, з 22 січня 1919 року до 20 грудня 1919 року, представляє собою конфедеративну Західну область Української Народної Республіки. На цьому етапі, фактично ЗО УНР зберегла попередні органи влади та законодавство, адже повного злиття з УНР не відбулось через внутрішні суперечки та зовнішній фактор – наступ польської армії. Останній фактор примусив урядові структури та УГА покинути Галичину та перейти р. Збруч у липні 1918 р.

Узагальнюючи, можна визначити, що в період ЗУНР державне управління в Західній Україні пройшло через три послідовні етапи, кожен із яких відзначався особливим підходом до формування та функціонування владних структур. Такий підхід свідчить про поступовий розвиток та адаптацію системи державного управління до змінних умов того часу.

Формування органів державної влади в Західно-Українській Народній Республіці (ЗУНР) в 1918-1919 роках відбувалося на основі кількох принципів, які враховували специфіку того часу та потреби створеного державного утворення:

Національний принцип: У контексті формування ЗУНР акцент робився на національних інтересах українського народу. Органи державної влади формувалися з представників української етнічної групи, що відзначало намір створити незалежну українську державу.

Демократичний принцип: Формування органів влади в ЗУНР передбачало залучення представників різних верств населення та регіонів. У цьому контексті,

були створені різноманітні органи самоврядування на місцях, а також забезпечено участь громадян у визначенні важливих питань.

Легітимність та правова спадщина: Формування владних структур в ЗУНР враховувало певні елементи правової спадщини та легітимності. Наприклад, при відновленні роботи місцевих виконавчих органів на третьому етапі, влада використовувала існуючі структури, які існували при австрійському режимі.

Федеративний принцип: На третьому етапі існування ЗУНР, коли вона стала конфедеративною Західною областю Української Народної Республіки, влада вирішила не створювати нові управлінські структури, а відновити роботу існуючих місцевих органів.

Адаптація до обставин: Формування владних органів в ЗУНР відбувалося в умовах політичної нестабільності та воєнного конфлікту, тому приймалися рішення, спрямовані на забезпечення життєздатності та стабільності новоствореного державного утворення.

Ці принципи визначали стратегічний підхід до формування органів державної влади в ЗУНР та відображали основні цінності та завдання, які перед собою ставила українська влада того часу.

Отже, як Західно-Українська Народна республіка з 1 листопада 1918 р. по 22 січня 1919 р. (як самостійна держава), а з 22 січня 1919 р. до 20 грудня 1919 р. як Західна область Української Народної Республіки.

РОЗДІЛ III. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОРГАНІВ ВЛАДИ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Вагомою частиною у розвитку та становленні державності є формування та трансформація органів влади. Для українських земель такі дії були притаманними з давніх часів, проте особливо виразними стали ці процеси в добу Української революції 1917-1921 рр. коли розвиток національно-політичної думки через призму допоміжних революційних подій надав можливість до створення власної держави.

Перш за все, слід розуміти, що формування України як самостійної держави було процесом проблематичним, що прямо таки відобразилось на розвитку всіх гілок влади, зокрема в початковій нестійкості їх у часи Української Центральної Ради та Української Народної Республіки.

По друге, недовготривалість стабільності та втрата остаточних форм державності на етнічно українських землях перевели розвиток процесів остаточного становлення українських органів влади на політичний провал.

3.1. Українська Центральна Рада та Українська Народна Республіка

Внаслідок Лютневих революційних подій в Російській імперії, крім проблем центральновладного інституту, поставало ряд питань, що зводились до національних, автономістських та державотворчих.

До Києва події з Петрограду прийшли дещо із запізненням, як і сама революція. Досі є спірним питанням щодо того, з якої саме події утворився перший представницький орган українців – Центральна Рада. Чому саме таке найменування, місце розташування та ідея створення – досі точаться дискусії. Проте факт залишається таким, що це перший представницький орган українців

на території колишньої Російської імперії. Сама Рада вона була сформована за вже прийнятною на той час схемою загальноросійських суспільних комітетів, що були об'єднані у загальногромадські організації, однак у даному разі це було у формі всеукраїнського об'єднання [19, с. 169].

Після офіційного утворення УЦР у березні протягом весни було здійснено декілька селянський, робітничих та військових з'їздів, які погодили легімітація УЦР як представницький український орган.

УЦР мала у своєму складі Комітет, що у народі звать «Малою Радою». До складу Малої Ради відносили голова ЦР та його два заступники. Фактично, Комітет виконував керівну роль. Це яскраво простежувалось не тільки від складу, а й по діям спрямовані на введення та стратегії політики. Крім політичного курсу при Комітеті було задіяно осередок регулювання фінансових питань при Центральній Раді [13].

Після створення Генерального секретаріату у червні 1917 року обов'язки, що стосувались виконавчих та законодавчих напрямів почали розмежовуватись чіткіше. Плюс до того саме влітку Комітет Центральної Ради прийняв на себе назву «Мала Рада». А компетенція органу була зміщена на вирішення нагальних питань. Ухвала важливих рішень відбувалась за можливості проголосування 2/3 голосів [13, с. 99].

Таким чином Мала Рада фактично здійснила ряд важливих рішень для продержавної політики, зокрема ухвалення Універсалів (окрім другого), Проект Конституції Української Народної Республіки, статут Генерального секретаріату та ряд дій, проявленні на практиці у функціонуванні ряд інститутів вже при УНР [13].

Як вже було згадано вище, в червні 1917 року було створено виконавчий орган влади при Центральній Раді Генеральний секретаріат. Це було зроблено як наступний крок після проголошення автономії Першим універсалом. А от фактичне утвердження нового органу було зроблено у Другому універсалі Центральної Ради, у якому зазначалось: *«Доповнена Центральна Українська Рада виділить наново споміж себе окремий відповідальний перед нею*

Генеральний Секретаріат, який буде предложений до затвердження тимчасовому правительству в характері представника найвищої краєвої власти тимчасового правительства на Україні. В сім органі будуть зосереджені всі права й засоби, щоб він яко представник демократії на цілій Україні й рівночасно яко найвищий краєвий орган управи міг виповнити складну роботу організації й будування життя всього краю в згоді з цілою революційною Росією.»[1]. Дана теза про взаємозв'язок між Генеральним секретаріатом та Тимчасовим урядом була підтверджена додатково у Тимчасовій інструкції від російського уряду [6].

До речі, ще у Першому універсалі було зроблено вагомий крок до встановлення стабільного функціонування влади на території. А саме через збір податків. - *«Ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сел і городів, усім українським громадським управам і установам 31-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу й точно, негайно й регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.» [4].*

Повертаючись до теми, повноваження Генерального секретаріату були задіяні згідно Тимчасових інструкцій на території Київської, Волинської, Подільської, Полтавської і Чернігівської губерній, проте в останній з виключенням Мглинського, Сурожського, Стародубського і Новозибківського повітів [6]. Вони переходили під юрисдикцію Тимчасового уряду росії.

Сам Генеральний секретаріат мав у власному складі генеральних секретарів по відомствах, що стосувались внутрішніх справ, фінансових, хліборобських, освітніх, ринково-промислових, праці, а також у склад органу входили секретар по національних справах і генеральний писар. Фактично, такий розподіл на відповідальних секретарів нагадує сучасний аналогічний розподіл, що здійснений у Кабінеті Міністрів. Окрім цього, при Генеральному секретаріаті діяв так званий генеральний контролер, на якого покладали участь у засіданнях органу з правом фінального голосу при голосуванні. З числа секретарів не менше чотирьох повинні бути заміщені з осіб, які не належать до української

національності. При Секретарі по національних справах встановлюються три посади товаришів секретаря з тим, щоб всі чотири найбільш численні національності України мали кожна свого представника в особі секретаря або одного із його товаришів. На Генеральний секретаріат було покладено задачу розгляду проєктів, що мали пряме відношення до українських етнічних земель. Таким чином, утворення даного органу як такого, який напряду контактує з Петроградом стало плюсом в політику України, хоча і не обійшлося без певних підводних каменів, як то влізання Тимчасового уряду росії у справи автономної України [36].

Восени було проголошено про Третій універсал, де Україна проголошувалась Українською Народною Республікою, в межах Київщини, Поділля, Волині, Чернігівщини, Полтавщини, Харківщини, Катеринославщини, Херсонщини та Таврія (без Криму) [8]. У тексті закликалось до зібрання Установчих Зборів. Проте до того часу вся влада на території УНР належатиме Українській Центральній Раді та її уряду — Генеральному секретаріатові. До речі, прикордонні до вищеназваних земель могли бути приєднанні до УНР у разі, якщо буде здійснено волевиявлення та бажання. Тобто ми вже яскраво і в даному документі простежуємо республіканські тенденції країни.

Третій універсал ще особливий тим, що згадує про суд. Як ми бачимо точного розподілу обов'язків у владних органах немає. Ще у тексті за справедливість судової системи покладають надію на Генеральний секретаріат. Хоча теза про створення власного судочинства було оголошено ще в липні 1917 року, проте в подальшому ця посади в цій галузі не згадувались аж до осені [36].

Також на уряд поклали задачу на поширення прав самоврядування на місцях. Плюс до того, Третій універсал позначив підвалини до національно-персональної автономії для національних меншин із забезпеченням їм самоврядування. А уряд УНР мав невдовзі подати у ближньому часі законопроєкт про вже згадану автономію.

У подальшому, у моментах падіння Тимчасового уряду та більшовицької агресії до УНР було прийнято рішення щодо оголошення незалежності країни. І

,до речі, дата припала саме на період, коли мали б бути вибори до Установчих зборів, проте невдало.

IV Універсал прокламував республікансько-демократичні ідеї. Зокрема те, що Вищою владою у державі наділятиметься саме народ, але від імені його, поки не буде проведено Зборів, правитиме УЦР та Рада Народних Міністрів, себто колишній Генеральний секретаріат. Також в універсалі було прописано щодо утвердження Конституції республіки [9].

До Гетьманського перевороту 29 квітня 1918 року в Українській Народній Республіці єдиний чіткий документ, що більш-менш описував структури розподілу державних органів влади був проєкт Конституції УНР 1918 року. До речі, який ухвалили саме у день Гетьманського перевороту, тому до практичної реалізації він не вступив. Плюс до того, слід одразу зазначити, що дане джерело було лише проєктом, який мав доопрацьовуватись, тому називати його Конституцією без означальної приставки вважаємо помилковим.

Вища влада в державі має належати народу України, і саме громадяни УНР користуються повним рівнем політичних та громадських прав, зокрема в участі в політично-громадянському житті держави, а також народ може здійснювати власне суверенне право, тобто вибори та референдум, через Всенародні Збори. До речі, навіть через Збори можна здійснювати зміну території республіки за змоги зібраних 2/3 голосів присутніх на Зборах [3, с. 73-79].

Помітно одразу, що у документі не прописано про посаду голови держави. Припускаємо, що її немає з причин так званої «сирості» документу, адже це лише проєкт спрямований на Всенародні Збори, після яких будуть здійснені ряд правок до державного управління та функціонування держави.

Самі Всенародні Збори мали виконувати роль парламенту. Депутатом до Зборів міг бути громадянин Української Народної Республіки. Котрий досяг 20-річного віку. Самі депутати обираються на 3 роки, але цей службовий хронологічний період може бути скорочений унаслідок того, що парламент був розпущений. Розпустити Збори можливо за постановою Зборів або ж за голосами 3 мільйонів громадян через писані заяви до Суду УНР.

Парламент УНР має власного Голову. Котрий має бути обраний Всенародними Зборами. У його основне завдання входить скликання Зборів. У допомогу з роботою йому надаються так звані «товариші», де один із них є заступником Голови.

У сферу діяльності Всенародних Зборів першочергово відносять створення законопроектів, за які голосує чи не голосує більшість. Проте є спеціальні рішення, які документ позначає, що за них має проголосувати «спеціальна більшість». Це рішення щодо *«відділення території, зміни конституції, проголошення війни і віддання під слідство і суд міністрів»* [3, с. 73-79]. Законодатні проекти мають розглядатися: *«президією в порозумінню з Радою Старшин Зборів; поодинокими фракціями, зареєстрованими Всенародними Зборами; окремими депутатами, числом не менш 30-ти; Радою Народніх Міністрів УНР; органами самоврядування, які об'єднують не менш 100 тисяч виборців; виборцями-громадянами Республіки, в числі не менш 100 тисяч, писаними заявами, потвердженими через громади і поданими Судові, що по проверці їх правосильности передає цю пропозицію Голові Всенародніх Зборів.»* [3, с. 73-79].

Крім того, парламент УНР встановлює податки, ставить дозвіл на позики, норми міг та вагів, власну монету, оголошує мобілізацію та війну. Причому, для оголошення війни треба 2/3 присутніх представників Всенародних Зборів.

Згідно документу виконавчою владою в республіці є Рада Народних Міністрів. Вона дістає повноту влади від Всенародних Зборів. Голова Зборів формує Раду Народних Міністрів. Виконавча гілка здійснює справи, що йдуть поза компетенціями місцевих самоуправлінь.

Щодо судової системи, то слід зазначити, суди Республіки діють у межах адміністративного, карного (кримінального) та цивільного законодавств, ід. Вищим Судом є Генеральний Суд, який є аналогом сучасному Конституційному по функціям та повноваженням. Також Суд УНР перевіряє вибори до Всенародних Зборів [19].

Крім традиційних органів державної влади Проєкт Конституції УНР має додатковий орган, що стосується з ідеєю децентралізацією на місцях, зокрема через призму національно-персональних автономій. Так, у документі прописувалось про Національний Союз. Даний орган виконує роль законодавчих компетенцій, зокрема встановлення податків для етноменшин, право позик тощо. Вищим виконавчим органом є Національна Рада, котра обирається через рішення Національних Зборів. Ще є згадані Національні Установчі Збори, проте точне розуміння дій органу розмите та не роз'яснене детально.

3.2 Українська Держава

Особливістю законовладдя та Вищого Закону держави за каденції Павла Скоропадського було те, що вони реально мали політичну силу та були задіяні на практиці, а ніж просто у формі теорії, як то Конституційний проєкт часів Української Народної Республіки. Наприклад, серед ряду діючих документів, що визначали роботу органів державної влади були «Закони про тимчасовий державний устрій України» (квітень 1918 року), «Тимчасовий закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного Пана Гетьмана всієї України». Проте, крім реально діючих, також було розроблено два проєкти Вищого Закону, що реальної практичної реалізації не мали, насамперед через короткочасність правління гетьмана та його уряду. Це «Проєкт Конституції Української Держави» та «Проєкт Основних Законів Української Держави» [18].

Згідно із «Закони про тимчасовий державний устрій України» найвища влада в державі належить гетьману, причому простежується, що до його компетенцій входить як законодавча, так і виконавча ролі. Зокрема, до гетьманських повноважень належить утвердження законів, призначення Отамана Ради Міністрів (аналог сучасній посаді Прем'єр-міністра), причому

Кабінет Міністрів має затвердити саме особа гетьмана України. Проте накази та розпорядження здійснені особою гетьмана мають закріплюватися саме особою міністра. Також монарх має повноваження щодо звільнення та призначати урядових осіб. Крім цього, голова держави є вищим керівничим стосовно питань міжнародних відносин, які ведуться Українською Державою. Доволі частою є річ, яка проявлена і в даному документі, що гетьман є Верховним Головнокомандувачем держави (в оригіналі документу – «Верховний Воєвода Української Армії і Фльоти»). Також він наділений правом на помилування або ж полегшення форми покарання для підсудних, а ще призначати Генеральних Суддів, зокрема й порядкуючого суддю.

Така домінуюча форма особи гетьмана, на нашу думку, не є проявом деспотичності, а більше виходить з тодішній загальнополітичних подій на території України та Європи, адже на стан першої половини 1918 року відбувалась Перша світова війна, а тому наявність лідера, що концентрує більшу частину влади на собі не є дивним на той час. Плюс до того, Павло Скоропадський, як відомо, мав кар'єру військового офіцерських чинів [19].

Допоміжним органом у реалізації законодавчої та виконавчої ролей гетьмана за «Законами про тимчасовий державний устрій України» належала Раді Міністрів. Вона відігравала роль гетьманського уряду. Як вже було згадано вище, головною особою Ради був Отаман-Міністр, проте пізніше посаду було фактично перейменовано на Голову Ради Міністрів. Керування діяльністю ради покладена задача на Генерального Секретаря. Кожна з особових ланок Ради несе відповідальність за власні дії та на них поставлена конкретна задача, згідно їх роду діяльності. Загально, за історію Української Держави було змінено три уряди. Документ надає коротку відомість про Міністра фінансів, як такого, що входить до Фінансової Ради наряду з Отаманом-Міністром та Державним Контролером [30].

Гетьманський документ від 29 квітня 1918 року прописує положення лише про Генеральний Суд. На нього покладають задачу гаранта дотримання Закону держави та такий, що слідкує за судовими та суддівсько-адміністративних.

Доволі цікавим є документ під назвою «Тимчасовий закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного Пана Гетьмана всієї України», затверджений 1 серпня 1918 року. Він надає деякі додаткові відомості щодо повноважень деяких посадових осіб у органах державного управління у разі критичних ситуацій, що сталися з Головою держави [3].

Так, згідно джерела, у разі тяжкої хвороби або смерті гетьмана Української держави посаду вищої влади держави обійматиме Колегія Верховних Правителів Держави до того періоду, поки гетьман не одужає або на посаду не вступить новий.

Вищезгадана Колегія складається із трьох осіб. Де одного соправителя завчасно обирає гетьман держави, другого – Державний Сенат, а третього – Рада Міністрів. Причому, гетьман має написати три грамоти, де зазначить двох осіб, з яких перший матиме пряму задачу бути Верховним Правителем, а другий – є особою, що має стати Верховним Правителем у разі хвороби або смерті першого. Дані три грамоти мають бути на зберіганні у Державному Сенаті, в Голови Ради Міністрів та в Соборі святої Софії у Києві. Також ці документи мають бути переписані в копії, які зберігатиме Державний Секретар [18].

Коли настає день, коли гетьман не може керувати державою через конкретні причини, то *«Державний Сенат в складі на той час будучих сенаторів, під проводом Президента, а за його відсутністю — старшого з председателів Генеральних Суддів, або осіб, що їх заступають»*), *одкриває конверт з грамотою Пана Гетьмана, той що переховується Державним Сенатом, а також і конверти з двома другими примірниками грамоти, які негайно мають бути приставлені в Державний Сенат, і оголошує наймення визначеного Паном Гетьманом Верховного правителя й його заступника»*[3]. Проте, якщо один із примірників буде відсутній, то оголошення наступника не відбувається відсутність котроїсь з грамот. До речі, ми з даного повідомлення бачимо наявність наступних посад, таких як Президент Державного Сенату та старшого із представників Генеральних Суддів [37].

Стосовно Колегії Верховних Правителів, то про її склад оголошує Державний Сенат на загал у той самий день, коли Колегія приступає до влади. Даний орган влади має всі ті самі повноваження, що і гетьман, проте їй *«не належить право знімати питання про зміну законів, виложених в грамоті Пана Гетьмана від 29 квітня 1918 року.»*[3]. Є важливий момент, який полягає в тому, що якщо гетьман не може через хворобу повідомити про власну неспроможність керувати державою, то за нього це роблять Державний Сенат та Рада Міністрів закритим голосуванням голосів більшості присутніх.

Обранець гетьмана є Головою Колегії, але вся діяльність її вирішується за допомогою більшості голосів.

Ще особливим моментом є те, що при умові виїзду гетьмана за межі України, його функції приймає якраз вищеназвана Колегія. Фактично такий випадок стався лише раз за історію, а саме тоді, коли Павло Скоропадський виїжджав по справам до Німецької імперії у вересні 1918 року.

3.3 Директорія УНР

Провал політики уряду Павла Скоропадського та відсутність підтримки зі сторони Центральних держав спричинили до ліквідації гетьманського ладу на території України та утвердження влади Директорії Української Народної Республіки. Невдовзі протягом грудня та січня було такі нормативні документи як «Декларація Української Директорії», «Універсал Трудового Конгресу України», «Закон про форму української влади, ухвалений Конгресом Трудового Народу України», Ухвалені Радою Народних Міністрів «Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці», Закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки. І знову таки, також було підготовлено ряд проєктів Конституцій, серед яких відзначають «Основний державний закон Української Народної

Республіки», що був розроблений Правительственною Комісією по виробленню Конституцій Української Держави та Проект Конституції Отто Ейхельмана.

Згідно «Декларації...» від 26 січня 1918 року Верховна Влада Української Народньої Республіки належить Директорії, проте документ не надає ясності у тому, що являє собою Директорія та яка точна форма управління буде в державі. Хоча, можна логічно дійти висновку, що даний орган представляє собою вищу владу в державі. Також у тексті присутня згадка про Конгрес трудового народу, який, як вказується. «має вирішити форми влади, як на місцях, так і в центрі.». Також автори документу зазначають, що даний конгрес скликається не за досконалою формулою, тому важливим подальшим кроком у створенні представницького органу працюючих мас стане збір Установчих Зборів [3, с. 102].

Подальший документ під назвою «Універсал Трудового Конгресу України» надає трохи ясності у питанні органів державної влади та управління. Наприклад, першочергово розширяється склад Директорії представниками Наддністрянської України, а тому юридично дії подальших актових та нормативних документів та сила органів державної влади мають поширюватись і на вищезгадану територію. У документі чітко позначається, що Конгрес трудового Народу України являтиме собою законодавчу гілку влади, що розглядатиме насамперед питання через спеціальні комісії відносно земельних питань, фінансових, питань оборони, міжнародних справ та харчових [3, с. 110].

За текстом, виконавча влада належатиме Раді Народних Міністрів. Вона має звітуватись про діяльність насамперед перед Конгресом. Проте, коли той знаходиться у стані перерви, то перед Директорією.

«Закон про форму української влади, ухвалений Конгресом Трудового Народу України» надає додаткову інформацію стосовно Раді Народних Міністрів і Директорії. Зокрема, склад Ради належить укладати Директорії. Плюс до того, на Директорію було покладено місію Головнокомандуючого військового апарату [2, с. 467 – 468].

Доволі цікавим є розподіл державної влади згідно нормативних документів 1920 року. Зокрема «Закону про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці» та «Закону про про Державну Народну Раду Української Народної Республіки» від 12 листопада визначає, що *«...вся Верховна Влада безпосередньо належить Народові і виявляється через Парлямент, скликаний на підставі загального, рівного, таємного, безпосереднього і пропорціонального виборчого права...»*. Причому, розмежування та координування вищих Державних функцій відбувається поміж Директорією, Державною Народною Радою і Радою Народних Міністрів [2, с. 467 – 468].

Згідно документу, Голова Директорії здійснює наступні дії, що направлені на затвердження ухвалених Державною Народною Радою закони відносно ухвалених Радою Народних Міністрів призначень та звільнень, питання стосовно міжнародної політики, право на помилування, репрезентаційні функції, затвердження Голову Народних Міністрів та Членів Ради народних Міністрів.

Простежується, на нашу думку, запозичення з актів часів Павла Скоропадського, а саме відносно виконувачів обов'язків. У «Законі про тимчасовий уряд...» зазначається точно про хворобу та від'їзди. У даному разі, право заступництва Голови надається спеціальній Колегії, що у своєму складі має три особи. Перша – Голова Ради Народних Міністрів; друга – Порядкуючий в найвищому суді Української Народної Республіки; третя – представник усіх політичних партій України [2, 676 – 678].

Законодавчою гілкою влади згідно документів виступає Державна Народна Рада, яка згідно нормативних документів є тимчасовим органом народного Представництва. В її головне завдання входить розгляд законопроектів. Проте остаточно затвердити їх може лише голова Директорії УНР. Незатвердженні законопроекти повертаються до Державної Канцелярії, а затверджені відправляються до Голови Ради Народних Міністрів, де їх остаточно ухвалюють. Склад Державної Народної Ради формується з громадян України, та вони є *«представниками населення, політичних, громадських, наукових,*

професійних і кооперативних організацій і установ. Порядок виборів представників і розподіл їх числа зазначається особливим законом.» [2, с. 679 – 684]. Кожна така особа законодавчої гілці має спеціальний мандат, особисті права та зобов'язання.

Серед зобов'язань та компетенцій Державної Народної Ради виділяють такі як: розроблення та обговорення законопроектів, обговорення бюджету, розгляд державних зобов'язань контроль дій уряду держави, призначення слідчих комісій, міжнародні відносини, оголошення миру та заключення миру. Особливою рисою Державної Народної Ради є розширений доступ до фінансових операцій, зокрема визначати державну валюту, оголошувати емісію. Також громадяни України можуть відправляти до законодавчої влади петиції з тих чи інших причин [19].

Виконавчу гілку влади представляє Рада Народних Міністрів, у якій є власний відповідний Голова. У склад Ради входять міністри та Державний Секретар, що має право на дорадчий голос. Дана виконавча гілка відповідає за власні дії перед законодавчим органом.

До речі, «Закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки» виділяє судову гілку влади. Найвище місце в ієрархії займає Вищий Суд Республіки [19].

Таким чином, за період існування утворення Української Центральної Ради та Української Народної Республіки, діяльності Української Держави Павла Скоропадського та час правління Директорії відновленої УНР було здійснено ряд трансформацій у сфері державних органів влади.

За часи функціонування Української Центральної Ради та Генерального секретаріату не було чіткого поділу та розмежування на органи державного управління. Проте вони тільки почали будуватись. Зокрема представницький орган Центральна Рада з власним комітетом виконував роль президії, виконавчий та законодавчий орган, аж поки не було утворено Генеральний секретаріат, який взяв на себе роль уряду. Власною чергою Мала Рада була задіяна на законодавчих та виконавчих ролях одночасно під час вкрай важливих

для УЦР та УНР рішеннях. У подальшому дані органи влади зазнали трансформації та були прописані у Проект Конституції УНР, але документ «сирий», адже він готувався для модифікації після становлення Всеукраїнських зборів. Також поставало питання щодо децентралізації, національно-персональних автономій, представницьких органів тощо.

За період правління Павла Скоропадського було висунуто в дію два реально працюючих на державному рівні документи, що надають певну ясність – це «Закони про тимчасовий державний устрій України» (квітень 1918 року), «Тимчасовий закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного Пана Гетьмана всієї України». Дані нормативні документи є дітищем ситуації, в якій Європа знаходилась ще у війні. Тому, припускаємо, що це із причин чому зосередження влади у руках гетьмана настільки високе. Зокрема, гетьман відповідав за виконавчу та законодавчу владу, але йому на помічі був додатковий орган – Рада Міністрів, яка була фактично повністю залежна від особи гетьмана. До речі, вперше простежується серед нормативних документів ХХ століття юридичні тести щодо механізму здійснення влади, у разі хвороби або смерті голови держави. Трансформації зазнала й судова гілка влади. Крім цього за каденції Скоропадського було розроблено конституційні проекти, проте їх реалізація не вдалась, зокрема через антигетьманський рух.

Актові документи часів Директорії УНР показують нам майже абсолютно іншу політику щодо форми реалізації функцій органів державної влади, де значна частка рис була повернута з часів УНР догетьманського періоду, проте з власними видозмінами, зробленими під нову соціальну та політичну ситуацію.

РОЗДІЛ IV. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ УТВОРЕННЯХ

4.1. Кримська Народна Республіка

У період 1917 року, коли в Україні та інших частинах Російської імперії широко відбувалися події Лютневої та Жовтневої революцій, Крим став ареною важливих змін у системі державного управління. У контексті Кримської народної республіки, що оголосила свою автономію в серпні 1917 року, виникла необхідність створення та налагодження нової системи державного управління. Зазначений період характеризувався експериментами з різними формами самоврядування та адміністрування, впливом різних політичних сил та намаганням забезпечити стабільність та ефективність управління в умовах політичних та соціальних турбуленцій.

Залучення різноманітних груп інтересів, спроби урегулювання етнічних та культурних питань, а також пошук балансу між локальною автономією та федеральною централізацією визначали динаміку формування системи державного управління в Кримській народній республіці 1917 року.

З початком Лютневої революції 1917 р., молодь кримських татар, багато з якої вже зазнала впливу Першої світової війни, намагалася долучитися до руху рад, що були високо оцінені як місцеві органи революційного самоврядування. Проте ради у Сімферополі та інших районах півострова відхилили їх участь, адже не гарантували представництва національним організаціям, обмежуючись лише загальними принципами, представляючи інтереси фабрик, заводів, військових частин тощо [10].

Важлива подія розвитку кримськотатарського руху став З'їзд ' Криму. Це продовжило традицію формування владних інституцій на півострові, головним

досягненням безумовно стало створення та укомплектування Мусульманського виконавчого комітету.

Головою новоствореного органу було обрано лідера кримськотатарського руху, відомого богослова, юриста та публіциста Номана Челебіджіхана. Окрім цього він, ще попередньо, на з'їзді кримськотатарського руху був призначений на посаду муфтія [40].

Номан Челебіджіхан (1885-1918) народився в селі Біюк-Сунак (нині не існує) на Перекопщині. Освіту здобув у Стамбульському університеті, де вивчав право. Після повернення до Криму в 1913 році став одним із засновників і керівників Національно-демократичної партії. Після Лютневої революції 1917 року Челебіджіхан став одним із лідерів кримськотатарського національного руху. Він організував маніфестації кримських татар та збір коштів у «фонд перемоги» над четвертинними державами.

Він також відомий як автор віршу "Я присягнувся" (крим. Ant Etkenmen), який пізніше став національним гімном кримських татар. У той період тривала Перша світова війна, і Номан Челебіджіхан служив у складі діючої армії, а його обрання на цю посаду відбулося при його присутності, у зв'язку з чим воно було здійснено заочно. Також заочно на посаду голови вакуфної комісії був обраний інший фронтовик, 28-річний юрист Джафер Сейдамет Киример [10].

Мусвиконком початково не мав наміру ставати виключно владним органом. За висловами його секретаря Алі Боданинського, основним завданням було скоординувати демократичні рухи кримських татар. Основними періодичними виданнями, які представляли Мусвиконком, стали "Millet" та російськомовна газета, але політично більш радикальною - "Голос татар"[40].

Тимчасовий уряд Росії був змушений визнати Мусвиконком як орган національно-культурної автономії кримських татар. Проте на практиці, протягом кількох місяців, всі справи кримських татар - політика, культура, релігійні питання, економіка та оподаткування і т. д. - перейшли під його відання. Виконком встановив свою владу в усіх повітових містах через місцеві

мусульманські комітети та в селах через уповноважених сільські комітети. Таким чином, протягом декількох місяців була створена вертикаль влади.

Важливо одразу зазначити про контакти між Києвом та кримськотатарським представництвом на півострові. Під час взаємодії влітку та осінню 1917 року з Тимчасовим Кримсько-мусульманським виконавчим комітетом - Українська Центральна Рада визнала, що головним суб'єктом самовизначення в Криму є кримські татари.

Перемовини з Українською Центральною Радою (УЦР) стали важливим етапом для Кримської народної республіки в контексті її політичної та міждержавної позиції під час подій 1917 року. В умовах загального пошуку консолідації та визначення майбутнього краю, взаємодія з Україною представляла можливість для Кримської республіки визначити свій статус та відносини з іншими частинами розпадаючого Російсько-Українського імперійського простору [10].

Узгодженість політичних стратегій та домовленості з УЦР могли стати основою для створення стабільної підстави державності Кримської народної республіки, визнання її автономії та врегулювання важливих питань, таких як етнічність, культурна ідентичність та економічна співпраця. Перемовини з УЦР представляли можливість для Кримської республіки зберегти свою самобутність та визначити своє місце в новій геополітичній реальності, що склалася в результаті революційних подій 1917 року.

Всередині літа 1917 року до Української Центральної Ради на переговори приїхали високі та уповноважені представники Мусвиконкому - Д. Сейдамет і А. Озенбашли. Вони мали нагоду зустрітись з головою УЦР Михайлом Грушевським, а також секретарем міжнаціональних справ О. Шульгиним та головою Генерального секретаріату В. Винниченком. [10].

Вагомою справою на зближення інтересів стало спільне засідання революційного представницького органу України. У своїх споминах, написаних через кілька десятиліть після подій, Д. Сейдамет детально розповідає про мету свого приїзду і про зустрічі з українськими лідерами. Відзначаючи уважне

вивчення подій в Україні, зокрема створення Центральної Ради та дії українців у контексті територіальної автономії, а також ту анархію, яка йшла з Росії, Сейдамет констатував про невиправданість намірів укласти будь-які договори щодо збереження країни з російськими органами влади. Це вимагало більш ретельного знайомства з українським представництвом.

У вересні 1917 р. кримська делегація мала нагоду долучитись до роботи З'їзду народів Росії, який проходив у Києві. Запрошення було від організатора – Української Центральної Ради.

Важливо, що коли почалась нова фаза Російської революції – Жовтневий переворот та проголошення в Петербурзі більшовицької влади, в Києві УЦР проголосила створення Української Народної Республіки. Номан Челебіджихан схвально підтримав цей крок.

У контексті військової справи, Мусвиконком почав підпорядковувати собі частини, які у більшості склались з кримських татар. У Сімферополі він створив кримськотатарський батальйон і повернув з фронту до Криму кілька військових частин, де переважали кримські татари. Номан Челебіджихан був навіть арештований Тимчасовим урядом, але на його підтримку виступили не лише кримські татари, а й українці та представники інших національностей на півострові. Вимога звільнити Челебіджихана зібрала понад 5 тисяч підписав, тому зрештою його було випущено на волю.

9 грудня 1917 р. у давній кримськотатарській столиці – м. Бахчисараї було проведено великий з'їзд – Перший Кулуртай кримських татар. Це стало вінцем багатомісячних організаційних старань кримськотатарського руху [33].

14 грудня Кулуртай затвердив символіку Кримської Народної Республіки та ухвалив «Кримськотатарські основні закони», першу Конституцію Криму. Вона передбачала реалізацію кримськотатарським народом права кожного народу на національне самовизначення і самоврядування шляхом створення парламенту, обраного на вільних, прямих, рівних виборах таємним голосуванням. Конституція також скасувала звання та стани і проголосила рівність усіх громадян незалежно від їхньої національності або віри та

рівноправність жінок і чоловіків. 18 грудня Курултай сформував національний уряд — Директорію — у складі п'яти директорів (міністрів): голова Ради та директор юстиції Номан Челебіджіхан, директор з зовнішніх та військових справ Д. Сейдамет, директор фінансів та вакуфів С. Хаттатов, директор у справах релігії А. Шукрі, директор народної освіти І. Озенбашли. Директорію одразу визнала Центральна Рада, а Директорія засудила агресію радянської Росії проти УНР [11].

При цьому слід відмітити, що Курултай не ставив за мету встановлення виключно кримськотатарської диктатури на півострові. Серед татар найбільш популярною була ідея рівноправ'я всіх народів Криму у формуванні влади. Курултай не заперечував проти верховенства влади Ради народних представників, що сформувалася в Сімферополі 20 листопада 1917 на противагу більшовикам (багато членів Курултаю входили в РНП). Майбутнє Криму за задумами повинно було визначитися на Установчих зборах [16].

14 грудня 1917 року в історії Криму відзначається визначним подіями, коли Курултай прийняв символіку Кримської Народної Республіки (КНР) та ухвалив першу Конституцію Криму, відому як "Кримськотатарські основні закони". Ці документи визначали не лише символічний образ республіки, але й її політичний та соціальний ландшафт. [40]

Конституція, прийнята Курултаєм, встановлювала принципи національного самовизначення та самоврядування для кримськотатарського народу. Це було першим кроком у формуванні структур державного управління, що дотримувалися принципів демократії та рівності. Парламент, обраний на вільних, прямих, рівних виборах таємним голосуванням, став основою для визначення політичного курсу КНР [16].

Одним із ключових аспектів нової Конституції було визнання рівності перед законом всіх громадян, незалежно від їхньої національності чи віри. Звільнення від звань та станів, а також проголошення рівноправ'я жінок і чоловіків свідчать про прогресивність і передові цінності, що визнавалися в умовах того часу [11].

Важливо відзначити, що Курултай взяв на увагу необхідність взаємодії з Радою народних представників, утвореною у Сімферополі на протипагу більшовикам. Це свідчить про стратегічний підхід до побудови легітимної влади в умовах революційних змін [40].

Таким чином, КНР в 1917-1918 роках виявилася спробою створення моделі демократичного суспільства на Криму, що ґрунтувалася на принципах національної самостійності та рівноправ'я. Ці ідеї та досвід можуть стати натхненням для сучасної України в контексті відновлення суверенітету над Кримом та будівництва демократичного суспільства.

На тлі загальнодержавної нестабільності та революційних турбуленцій у Росії, Кримська Народна Республіка (КНР) стала свідком внутрішніх конфліктів, які посилювалися через невизнання Петроградським Совнаркомом та більшовиками Кримської Народної Республіки та її Директорії.

Не дивлячись на прийняття Кримською Народною Республікою символіки та першу Конституцію, Петроградський Совнарком відмовився визнавати незалежність Криму, видаючи вказівку більшовикам захопити Севастополь. У ніч на 16 грудня 1917 року більшовицькі сили розігнали раду робітничих, матроських і солдатських депутатів, встановивши військово-революційний комітет. Цей комітет ініціював терор та репресії, особливо в містах Севастополь, Феодосія та Євпаторія, де насамперед флотські екіпажі, більше схожі на співтовариство кримінальників, стали виконавцями масового терору.

Серед масових розправ і безсудних вбивств, викликаних політичними розбіжностями, загинуло не менше тисячі осіб. Значна частина жертв виявилася офіцерами Чорноморського флоту. Цей трагічний період в історії Криму залишив глибокий слід та підкреслив жорстковість більшовицького режиму.

Для протистояння загрозі більшовиків, Директорія та Рада народних представників утворили об'єднаний Кримський штаб у Сімферополі 19 грудня 1917 року. Зібравши під своєю командою різні національні громади Криму, штаб спрямовував зусилля на захист півострова від більшовицької агресії.

Упродовж січня 1918 року військові сутички між Кримським штабом та більшовицькими силами не мали чіткої переможної сторони. Номан Челебіджихан, який спробував домовитися про припинення бойових дій, був заарештований, перевезений до Севастополя та розстріляний 23 лютого 1918 року [10].

Цей період конфлікту та терору став складовою частиною складного шляху формування Кримської Народної Республіки та підкреслив важливість внутрішньої єдності та стратегічної координації у важливі моменти революційних перетворень.

На кінець січня 1918 року більшовики завершили свій захоплення Криму, відкидаючи будь-які претензії Курултаю та Ради народних представників. Це стало початком періоду масового терору, який супроводжувався погромами кримськотатарських селищ та переслідуванням місцевої інтелігенції [40].

Міста, такі як Ялта, Феодосія та Євпаторія, що мешкали багато кримських татар, стали ареною насильства та репресій. Більшовицькі матроси та солдати не тільки розпускали Курултай та Раду, а й влаштовували терор проти населення. Звідти йшли повідомлення про жорстокі випадки гвалтувань кримськотатарських жінок та дівчат, а також торгівлю їхнім неволеним станом.

Лідер кримських татар Д. Сейдамет зміг врятувати себе, виїхавши через Україну та Кавказ до Османської імперії. Значна кількість вояків Кримської Народної Республіки вирішила приховатися у горах, шукаючи притулку від наступу четвертного союзу та режиму терору більшовиків.

Під загрозою наступу четвертного союзу, 19 та 21 березня 1918 року було оголошено Соціалістичну Радянську Республіку Тавриди, що означало зміну політичного ландшафту в регіоні та підтверджувало домінування більшовицької влади в Криму [10].

Таким чином, В період 1917-1918 років, Крим переживав неспокійні часи, внаслідок революційних змін в Росії. Серед цих змін виникла Кримська Народна Республіка (КНР) - невелика, але важлива частина того часу. Основою для

створення КНР стали ідеї національної самостійності та демократії, які були важливим елементом духу часу.

Однією з ключових рис КНР було визнання самостійності і автономії Криму. Утворені органи державного управління були визначені прагматичною необхідністю і прагненням національної самостійності. Згідно із проголошеними актами, КНР встановила органи влади, такі як Народний Комісаріат, Центральний Виконавчий Комітет та інші, які забезпечували функціонування держави.

Однак існування КНР було короткочасним, оскільки на фоні геополітичних турбуленцій та більшовицького наступу республіка зазнала невдачі. Незважаючи на це, досвід, набутий в цей період, може бути цінним для сучасної України, особливо в контексті відновлення контролю над Кримом після вигнання звідти російських окупантів.

Сучасна Україна стикається з подібними викликами у зв'язку з анексією Криму Росією та створеними ворогом національними проблемами. Зіткнувшись з такою ситуацією, українському уряду важливо взяти на увагу деякі принципи та підходи, що виявилися ефективними під час існування КНР.

По-перше, національна самостійність та підтримка місцевої ідентичності виявилися ключовими для забезпечення легітимності та підтримки населення. Створення автономних органів управління, які відображають специфіку регіону, може допомогти вирішити проблему поділу власності та лояльності місцевого населення.

По-друге, демократичні процеси та широка участь громадян у прийнятті рішень сприяють зміцненню державного устрою. Забезпечення прозорості та раціональної взаємодії між центральною владою та місцевими структурами може зробити процес врегулювання ситуації в Криму більш успішним та у очах міжнародної спільноти, що важливо у контексті євроінтеграції України.

Узагальнюючи, досвід Кримської Народної Республіки, незважаючи на її короткочасність, може стати цінним джерелом навчання для України у вирішенні викликів, пов'язаних з окупацією Криму. Подальший розвиток

місцевого самоврядування та встановлення демократичних засад може служити основою для ефективного відновлення суверенітету над територією та сприяти не лише повернення Криму як невід'ємної частини української держави в майбутньому, але й встановлення в цьому історично багатонаціональному регіоні миру та стабільності.

4.2. Квazідержавні повстанські утворення (Холодноярська Республіка, Республіка Гуляй-Поле)

а. Вільна територія

Вільна територія, або Махновщина з центром у місті Гуляйполі, була наймогутнішим повстанським осередком в Україні. Вона протрималась найдовше і з усіх повстанських груп справила найбільший вплив на Українську Революцію.

Кордони цієї квazідержави поширювались на територію Таврійської та Катеринославської губерній: Маріупольський, Бахмутський, Бердянський, Мелітопольський, Олександрівський та Павлоградський повіти. Але, враховуючи анархістський характер Вільної території, її сфера впливу поширювалась на значну територію решти Півдня України через агітаторів-анархістів та підпільні групи [21].

Вільну територію можна назвати радше не державою, а суспільством, оскільки державних інститутів, які є основною характеристикою держави, не існувало. Хоча пізніше під тиском анархістів-прагматиків та беззаперечного авторитету Нестора Махна вона все більш стає схожою на державу, за що Нестору Івановичу діставалось від своїх політичних конкурентів, наприклад, Арона Барона.

Вільну територію можна характеризувати декількома особливостями, що впливали на неї та створили її суспільно-політичне тло. По-перше, організована на території колишньої Російської Імперії, нова влада залишила імперський поділ на волості, хоча керували волостями відтепер з'їзди селянських та повстанських депутатів.

По-друге, для Вільної території характерний вождизм, можливо, навіть, номадичного типу. У відсутності повноцінних державних інституцій авторитет лідера Нестора Махна був цементуючим фактором для суспільства, разом із спільною ідеологією анархо-комунізму.

Револьюційна повстанська армія діяла як кочове військо, ніде надовго не затримуючись, переходячи з однієї території на іншу, реквізуючи власність у багатіїв, часто за допомогою зброї, виконувала контрольні-поліцейські функції. Виконання останніх функцій, як не дивно, було більш успішним, ніж в часи попередньої Імперії і радо сприймалось селянами як ефективний засіб.

Оскільки імперська поліція, знаходилась роками на одному місці, вона перетворювалась в неповоротку і корумповану систему. Мобільна Повстанська армія з колишніх селян на чолі з харизматичним та рішучим ватажком вбудовувала довіру населення та отримувала від нього підтримку, провіант, фураж, а також постійне поповнення живої сили.

На жаль, діяльність махновців мало відома у світі; вона могла б стати в пригоді для рухів, що борються за незалежність і мають значну підтримку серед населення, не створюючи держави, використовуючи квазідержавні параномадичні компоненти та успішно протистояти агресору чи окупанту.

По-третє, особливий устрій Махновщини визначений також і позицією її лідера Нестора Махна, що марив Запорізькою Січчю, ототожнював з нею неодноразово свою територію, та привносив в її функціонування мотиви врядування запорозького козацтва.

Постійно діючим верховним органом Вільної території, або Вільного району, була Військово-революційна рада. Рада виконувала функції вищого

виконавчого органу Махновщини. Складалась з 12 представників з сіл та 9 представників від міст та армії, разом 21 [38].

Хоча номінально верховним органом Вільного району був З'їзд селянських, робітничих та повстанських депутатів, він скликався нерегулярно, близько 5 разів. Через перерви у його діяльності не тільки виконавчу, але й законодавчу владу узурпувала Військово-революційна рада.

З'їзд же ухвалював лише ключові рішення та служив одним з об'єднавчих факторів квазідержавного утворення.

Спочатку навіть отаман Революційної Повстанської армії був змушений зважати з її авторитетом. Але в травні 1920 року він очолив Раду, хоча навіть у 1919 році, під приводом агітації в Кривому Розі, відправив декількох конкурентів з Ради.

Після захоплення контролю над Військово-революційною радою Нестор Махно планував скликати загальний представницький з'їзд, що прийняв би закони, єдині для Вільної території. Таким чином, він розумів необхідність закріплення здобутків революції для населення [21].

Хоча це послужило причиною критики Махна з боку видних анархістів за спробу створити свою державу, на відміну від іспанських анархістів, анархісти Гуляйполя і Півдня України були переважно селянами. Хоча в Раді були представники від робітників, конфлікт з робітниками Катеринослава і Олександрівська мав місце. Незважаючи на відносно дисциплінований, як для часів революції, вступ махновців в міста, робітники сприймали анархістів вороже і управлялись власними міськими робітничими радами [21]

Місцеве самоврядування було представлено волостями, в пік розвитку їх було 32. Органом управління волості були селянські сходи, робітничі, профспілкові організації та збори військових частин і з'єднань. Таким чином, трудові колективи делегували своїх представників, що формували як волості, так і оновлювали склад Військово-революційної ради [38].

При з'їздах та Раді створювались комітети та комісії, наприклад, фінансовий комітет, що планував створити децентралізовану систему народних

банків або фондів фінансової взаємодопомоги, освітній комітет, що опікувався школами.

Роль центрального органу з міжнародних відносин виконувала Військово-революційна рада, що з узурпацією Махна почала діяти як Генеральний штаб, хоча продовжувала позиціонувати себе як виключно дорадчий орган революційної влади, спираючись на рішення З'їзду.

Все внутрішнє тло нового утворення було пронизане глибокими внутрішніми протиріччями. Анархічне начало часто йшло на конфлікт з комуністичним началом. Поступово Нестор Махно все більше схилився до ідеї побудови держави на соціалістичних почалах, відтермінувавши створення бездержавного анархо-комуністичного суспільства.

Враховуючи також слабку фінансову спроможність Вільної території, де шляхом постійних роздач реквізованої валюти вдавалося втримувати соціальну рівновагу, через невдачу закріплення Катеринослава і Олександрівська в складі Вільного району, відчувалася нестача в зброї, амуніції та сільськогосподарській техніці.

Необхідно було утворення держави, навіть якщо б номінально вона залишалась Вільною територією, схоже на те, як Запорозька держава залишалась Військом козацьким.

Державні інститути мали б налагодити зовнішню торгівлю та створити, хоч і конфедеративну, але фінансову систему. Іншою проблемою був високий рівень невідомості серед населення, часто пов'язаний із незрозумінням суті анархо-комуністичної ідеї. Серед 28 делегатів першого Гуляйпільського з'їзду б були вчителями, що становили, можливо, єдиний прошарок сільської інтелігенції [21].

Планувалося створення селянського інституту після закінчення війни. Таким чином, Нестор Махно, спираючись на свій авторитет, вірних військових соратників, прошарок сільських вчителів, зацікавлених у створенні порядку, а також на неписьменність народу колишніх Таврійської та Катеринославської губерній, в 1920-1921 роках почав перетворювати анархічне суспільство, яке

було характерне для українського села, на першу в світі лібертаріанську державу. Функції цієї держави мали б ґрунтуватися на міжнародній торгівлі та відносинах, національній безпеці, фінансах та освіті.

Лібертаріанськими ідеями "держави як нічного сторожа" пронизана творчість Шевченка в Україні та діяльність Хав'єра Мілея в Аргентині, представників двох світових світоглядів, які розуміли як необхідність держави, так і її можливі згубні наслідки. Тому вони бажали збереження базових функцій держави, але без її диктату [38].

Квазідержава Нестора Махна створена переважно селянами, які, на відміну від робітників, схильних до сильної централізованої влади, підтримували державні інституції як засіб захисту, але не обмеження. Тому, враховуючи давню історію сільського самоврядування, можна стверджувати, що державні традиції махновщини були продовженням особливого напрямку державотворення Запорозької Січі. Також вони відображали авторитет лідера серед ухадників та бурлаків, а також вплив патріархальної сім'ї Півдня України, що виникли в умовах викликів ХХ століття.

в. Баштанська республіка

Баштанська республіка також була іншою спробою селянства Півдня України встановити "селянську вольницю". Її початки були закладені 24 серпня 1919 року як повстанського загону, що налічував 50 осіб, які протистояли денікінській окупації. Внаслідок успішних дій повстанців вдалося визволити село Полтавку, де 16 вересня була проголошена повстанська Баштанська республіка. Вона об'єднувала також декілька навколишніх сіл, таких як Привільне, Балацьке, Христофорівка і інші. На чолі "держави" стояв

повстанський комітет з 10 осіб, представників різних політичних поглядів, включаючи анархістів, есерів-боротьбистів та соціал-демократів [25].

Головним органом управління був сільський сход з представниками від навколишніх сіл. 30 вересня 1919 року був сформований штаб повсталих на чолі з братами Павлом та Іваном Туром, які очолили республіканське військо чисельністю близько 4 тисяч осіб та 18 тисяч у резерві. Це свідчить про широку підтримку жителів Південної України революції, великі можливості мобілізаційного потенціалу, а також можливість об'єднання проти спільного ворога. Проте це також вказує на недоліки недовговічності республіки, зокрема міцні родинні зв'язки в керівництві та слабку залученість у міждержавні відносини [22]/

За визначенням Платона, для ідеальної держави, що була б самодостатньою, потрібно мінімум 21 тисяча громадян. Враховуючи, що Баштанська республіка змогла мобілізувати близько 22 тисяч солдатів, вона, здавалося б, могла бути самодостатньою державою. Проте її лідери розглядали її перш за все як тимчасову селянську республіку, яка не обриває єдності з Україною.

с. Холодноярська квазідержава

Початки Холодноярської республіки походять з загонів оборони Мотронинського монастиря. З розширенням зацікавлених осіб, був сформований полк, що до весни 1919 року нараховував близько 2000 осіб. Влада діяла шляхом звертань до населення, одне з яких, випущене 4 червня, закликала не коритися політиці "воєнного комунізму" [20].

Для координації дій повстанських загонів у листопаді 1919 року було створено повстанський комітет на чолі з Панченком; до складу комітету також

входили Чучупака, Шевченко та Лопата. Комітет керував діями повстанських груп Чучупаки та Коцюри в районі Холодноярівського Лісу. Унікальність Холодноярівської республіки полягала не лише в виключно військовому характері її управління, але і в тому, що центр постановня знаходився в труднодоступному Холодному Яру. Республіка також активно співпрацювала з Чорноліською республікою та визнавала зверхність УНР [27].

До листопада 1919 року чисельність військ республіки складала до 6000 осіб. Знаходячись в центрі України, вона могла не лише підтримувати взаємозв'язки з іншими державними утвореннями, але й була оточена ворогами. Незважаючи на підкреслений український національний характер держави, яка позиціонувала себе як наступницьку гайдамацького руху, частина керівництва республіки повторила долю своїх ідейних попередників та була заарештована під час пропозиції амністії: Завгородній, Голик-Залізник, Добровольський та інші.

Республіка не мала авторитетного єдиного лідера і була конгломератом повстанських ватажків, які часто балансували між різними сторонами конфлікту, такими як Чучупака та Коцюра. Базуючись на сотенній структурі, республіка мала сотників на чолі з ватажками, що номінально підкорялись повстанському комітету та головному отаману, таким як Чучупака, а пізніше - Деркач. Важливим фактором для устрою республіки був племінний принцип, коли отамани, такі як Василь Чучупака, формували свої сотні та призначали офіцерів з числа своїх близьких родичів. Цей підхід виправдовувався племінною системою, але не відповідав сучасним стандартам республіканської організації, зберігаючи при цьому патріархально-селянські устої [39].

Отже, на фоні бурхливих подій революційних часів в Україні в 1919 році виникли цікаві експерименти в створенні квазідержав, які спробували об'єднати та управляти територіями на підконтрольних їм засадах. Три із них - Холодноярська Республіка, Республіка Гуляй-Поле та Баштанська республіка - вражають своєю унікальністю та протиріччям.

Холодноярська Республіка, з формуванням у Мотронинському монастирі, стала невеликою, але важливою ділянкою на полі повстанської картини.

Резиденція в труднодоступному Холодну Яру та співпраця з Чорноліською республікою свідчать про її зусилля підтримувати українську національність та визнавати авторитет УНР. Проте, відсутність сталого лідера та конгломерат повстанських ватажків створили складну динаміку.

Республіка Гуляй-Поле, під командуванням Нестора Махна, виявилася спробою об'єднати анархічне суспільство за принципами селянської вольниці. На початку навіть отаман Махно визнавав авторитет Військово-революційної ради, але пізніше вона узурпувала владу. Конфлікт із робітниками та невдача в утриманні міст допомогли сформувати необхідність створення держави, навіть якщо номінальною.

У руслі подій революційного 1919 року на півдні України виникли ще одна цікава спроба створення "селянської вольниці" - Баштанська Республіка. Заснована внаслідок повстанського загону, її коріння мають у великій боротьбі проти денікінської окупації, де успішні дії повстанців привели до проголошення республіки у селі Полтавка.

Баштанська Республіка, відрізняючись еkleктичним складом політичних поглядів, стала важливим елементом революційного ландшафту. Співпраця із сусідніми сільськими радами та визнання зверхності УНР свідчать про спроби інтеграції українського національного елемента в її управління.

Таким чином, українська історія революційних часів 1919 року непересічно збагачена квазідержавними утвореннями, які намагалися впровадити принципи національної влади та селянської автономії в складних умовах того часу.

Всі три «республіки» відображали складні внутрішні протиріччя та важливість збереження певного рівня авторитету державних інститутів. Їхні спроби визначити своє місце в революційних вихідцях вказують на суперечливий, але унікальний етап в історії України. У той же час, попри цікавий досвід самоорганізації та роль харизматичного лідерства, можна погодитись з твердженням, що отаманщина була раковою пухлиною УНР, адже місцеві отамани не завжди розуміли загальнонаціональні інтереси та часто шкодили

своїми діями загальній справі – звільнення українських земель від ворога та створення єдиної, соборної Української держави.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історичних праць, присвячених Українській революції 1917-1921 років, дозволяє визначити основні тенденції у формуванні державного управління. Дослідження різних аспектів, проведені вченими, зокрема Гая-Нижником, Бойком, Красівським, Кульчицьким та іншими, розкривають політичні та соціальні аспекти становлення та функціонування влади в різних регіонах України. Дослідження присвячені західноукраїнським, центральноукраїнським та кримським владним структурам, а також повстанському руху. Роботи також зосереджені на ключових рішеннях та конфліктах, що виникли внаслідок діяльності органів влади. Загальний погляд на революційний період, який подає О. Грибенко, допомагає розуміти перспективи для сучасного публічного управління, враховуючи накопичений досвід та виклики того часу. Аналіз історіографії вказує на різноманіття історичних процесів та владних структур, що виникали на території України під час революції та визвольних подій.

Джерельна база дослідження, зокрема документи (конституції, міждержавні договори, постанови) та періодичні видання, відображає різноманітні аспекти даної проблеми. Особливий акцент приділяється офіційним документам, таким як конституційні акти, які грають ключову роль у формуванні правової бази для нової політичної реальності в революційний період. Універсали Української Центральної Ради виступають особливо важливими документами, що визначають основні принципи та структуру держави на початковому етапі Української революції та становлення перших органів влади. Таким чином, дослідження джерельної бази підтверджує її важливість для вивчення формування системи державного управління в зазначений період історії.

2. Формування органів державної влади у Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) в 1918-1919 роках можна виділити три послідовні етапи, кожен із яких відзначався особливим підходом до формування та функціонування владних структур.

На першому етапі, ще до офіційного проголошення ЗУНР, УНРада активно формувала органи виконавчої влади, готуючись до реалізації державного управління. Цей період передував офіційному утворенню ЗУНР, але вже тоді були сформовані відповідні владні інституції.

Другий етап (з 1 листопада 1918 року по 22 січня 1919 року) характеризується існуванням ЗУНР як самостійної держави. Управління здійснювалося за допомогою вже створених органів, таких як Державний секретаріат, повітові та міські комісарі, які координували дії на місцях. Законодавча функція належала УНРаді, а також відбувалась розбудова прокуратури, жандармерії та інших державних інституцій.

Третій етап (з 22 січня 1919 року до 20 грудня 1919 року) представляє конфедеративну Західну область Української Народної Республіки. На цьому етапі ЗО УНР зберегла попередні органи влади та законодавство. Однак політичні суперечки та вторгнення польської армії призвели до того, що урядові структури та УГА покинули Галичину.

Узагальнюючи, можна визначити, що формування органів державної влади в ЗУНР відбувалося на основі кількох принципів. По-перше, національний принцип, який акцентувався на українських національних інтересах. По-друге, демократичний принцип, який передбачав участь представників різних верств та національностей у владних органах. По-третє, легітимність та правова спадщина Австро-Угорщини були важливими елементами у формуванні владних структур. По-четверте, федеративний принцип використовувався на третьому етапі, коли зберігалися існуючі місцеві органи влади. Нарешті, адаптація до обставин відіграла ключову роль у забезпеченні життєздатності та стабільності ЗУНР в умовах політичної нестабільності та воєнного конфлікту, проте через несприятливі зовнішні фактори ЗУНР не мала шансів вистояти, попри те, що побудувала одну з найефективніших систем управління в часи революції на території України.

3. Отже, у ході розвитку та існування Української Центральної Ради, Української Народної Республіки, Української Держави під управлінням Павла

Скоропадського, а також періоду правління Директорії відновленої УНР, спостерігалися значні трансформації у сфері державних органів влади. Початково, під час існування Центральної Ради та Генерального секретаріату, не існувало чіткого розмежування органів державного управління, і лише з часом стали формуватися відповідні структури. Генеральний секретаріат, змінивши Центральну Раду, взяв на себе роль уряду, а Мала Рада одночасно виконувала законодавчі та виконавчі функції.

У період правління Павла Скоропадського були введені два значущі документи, "Закони про тимчасовий державний устрій України" та "Тимчасовий закон про верховне управління Державою". Ці документи відображали складний контекст воєнної ситуації в Європі та визначали ролі гетьмана та Ради Міністрів. Така концентрація влади в руках гетьмана пояснювалася необхідністю ефективного управління в умовах війни. Позитивним було те, що гетьманському уряду вдалось наладити успішне функціонування бюрократичного управління. Проте, спостерігалися спроби реформування та конституційні проекти, які не завершилися успішно через антигетьманський рух.

Під час Директорії УНР відбулися кардинальні зміни у політиці державної влади, відновлюючи багато елементів з епохи УНР, проте адаптовані до нових умов. Акти Директорії свідчать про зміну у підходах до реалізації функцій органів влади, враховуючи сучасну соціальну та політичну ситуацію.

4. Отже, у період 1917-1918 років Крим пережив нестабільність через революційні події в Росії, і Кримська Народна Республіка (КНР) виникла як важлива складова цього періоду. Ідеї національної самостійності та демократії визначали її створення, а визнання самостійності Криму було ключовим аспектом її функціонування. Хоча існування КНР було короткочасним, але отриманий досвід може мати важливе значення для сучасної України, особливо в контексті повернення контролю над Кримом після вигнання російських окупантів.

В 1919 році, в епоху революційних та нестабільних подій в Україні, з'явилися цікаві експерименти у створенні квазідержав, які намагалися об'єднати

та управляти територіями на основі власних принципів. Три з них - Холодноярська Республіка, Республіка Гуляй-Поле та Баштанська республіка - вражають своєю унікальністю та протиріччям.

Холодноярська Республіка, з формуванням у Мотронинському монастирі, стала невеликою, але важливою складовою повстанської картини. Розташована в труднодоступному Холодному Яру та співпраця з Чорноліською республікою свідчать про зусилля підтримувати українську національність та визнавати авторитет УНР. Проте, відсутність сталого лідера та конгломерат повстанських ватажків створили складну динаміку.

Республіка Гуляй-Поле, під командуванням Нестора Махна, виявилася спробою об'єднати анархічне суспільство за принципами селянської вольниці. Незважаючи на спочатку визнання авторитету Військово-революційної ради, пізніше вона узурпувала владу. Конфлікт із робітниками та невдача в утриманні міст допомогли сформуванню необхідності створення держави, навіть якщо це було лише формально.

Баштанська Республіка, яка виникла в умовах повстанського загалу та боротьби проти денікінської окупації, відзначалася еkleктичним складом політичних поглядів. Співпраця з сусідніми сільськими радами та визнання авторитету УНР свідчать про спроби інтеграції українського національного елемента в її управління.

Отже, українська історія 1918-1919 рр. насичена створенням квазідержав, які намагалися впроваджувати принципи національної влади та селянської автономії в умовах великих турбулентностей. Всі три отаманські республіки та Кримська Народна Республіка відображають складні внутрішні протиріччя та важливість збереження певного рівня авторитету державних інститутів. Їхні спроби визначити своє місце в революційних вихідцях свідчать про суперечливий, але унікальний етап в історії України.

5. Українська революція та визвольні змагання 1917-1921 років мають багатий спадок, який може визначити як успішний, так і неуспішний досвід для сучасного публічного управління в Україні.

Успішний досвід:

- Змагання за незалежність сприяло формуванню національної ідентичності серед українців. Забезпечення розвитку національної ідентичності та об'єднання громадян є ключовим завданням сучасного управління.
- Акцент на демократичних принципах: Було встановлено принципи демократії та самоврядування. Розвиток демократії та впровадження прозорих механізмів публічного управління сприяють збільшенню довіри громадян. Тут корисний досвід ЗУНР, яка проводила вибори в складних умовах військової ситуації, надавала змогу пропорційно долучатись всім верствам населенням та національним меншинам. Лідери ЗУНР забезпечували самостійність суду.
- Військовий аспект: Забезпечення ефективного управління та координації дій в разі конфлікту залишається актуальним завданням.

Неуспішний досвід:

- Фрагментація та внутрішні розбіжності: Революційний період супроводжувався великою кількістю політичних та ідеологічних розбіжностей. Недостатній рівень співпраці та взаєморозуміння між різними силами може породжувати нестабільність в сучасному управлінні. Отаманські квазіутворення та Кримська Народна Республіка попри старання діяти в інтересах свого населення дробили українські сили та послаблювали становище українського народу у боротьбі проти іноземних держав.
- Зовнішні втручання: Зовнішні втручання з боку інших держав важко впливають на процес формування незалежності.: Забезпечення суверенітету та захисту від зовнішнього втручання вимагає ефективних міжнародних стратегій, діяльність державних службовців має бути орієнтована на державну користь, а не на угоду іноземним сторонам.
- Економічні труднощі: Нестабільність та військові дії призвели до важкого економічного становища. Стабільність економіки є ключовим елементом для успішного управління та розвитку країни.

- Непрофесійність кадрів державної служби. Звільнивши всіх чиновників часів Гетьманату, Директорія УНР поставила себе у скрутне становище та у відсутність достатньої кількості чиновників, які забезпечують функціонування держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. (II) Універсал Української Центральної Ради. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/universal-2.html>
2. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр. : Док. і матеріали. У 2-х томах, 3-х частинах. – Т. 2. / Упоряд. В. Верстюк. - К.: Вид. Олени Теліги, 2006. – С. 467 – 468.
3. Конституційні акти України 1917-1920. Невідомі конституції України. / Науковий коментар Д.Б. Яневський – К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. - С.73 – 79 (дата звернення: 26.11.2023).
4. Перший Універсал Української Центральної Ради – Вікіджерела. Вікіджерела – вільна бібліотека. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Перший_Універсал_Української_Центральної_Ради
5. Про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки : Закон від 16.11.1918 р.
6. Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-17#Text>
7. Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004300-17#Text> (дата звернення: 26.11.2023)
8. Універсал Української Центральної Ради (III). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17#Text> (дата звернення: 26.11.2023)

9. Універсал Української Центральної Ради (IV). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18#Text> (дата звернення: 26.11.2023)

ЛІТЕРАТУРА

10. Алієв А., Бекірова Г., Шаваджзе Ш. 100 років Курултаю. Як створювали демократичну інституцію корінного народу Криму. – Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/12/6/227814/> (дата звернення: 26.11.2023)
11. Бикова Т. ДИРЕКТОРІЯ КРИМУ. Інститут історії України. Київ, 2004. С. 394. URL: http://www.history.org.ua/?encyclp&termin=Dyrektoriya_Krymu (дата звернення: 26.11.2023).
12. Бойко І. Західноукраїнська Народна Республіка та її місце в історії національного державотворення (до 100-річчя проголошення). Право України. 2018. № 10. С. 165–184.
13. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: Навчальний посібник.— К.: Заповіт, 1997.— С. 99
14. Гай-Нижник П. ЗУНР – ЗО УНР: становлення органів влади і державного управління. Київ, 2018. 146 с.
15. Гай-Нижник П., Фурман І. Державна жандармерія ЗУНР–ЗО УНР: зародження та інституціалізація (1918–1919 рр.). Український історичний журнал. 2021.
16. Грабовський С. Кримськотатарські Основні Закони в контексті нагальних проблем сьогодення. Крим.Реалии. URL: <https://ua.krymr.com/a/28849543.html> (дата звернення: 28.11.2023).
17. Грибенко О. М. Органи влади в добу Української національної революції (березень 1917 – травень 1921 рр.) : історичний аспект / О. М. Грибенко // Історичні етюди : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2010. – Вип. 2. – С. 61–65. – Бібліогр. В кінці ст

18. Григорчук П. С. Центральні органи державного управління Української Держави гетьмана П. Скоропадського (структурно-функціональний аспект) / П. С. Григорчук, О. І. Яременко // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Серія: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 6. – С. 152–156.
19. Державне управління : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. – Т. 1. – С. 169
20. Коваль Р. М. Начерк до історії Холодноярської організації 1917—1922 років, С. 211.
21. Ковальчук М. Без переможців: Повстанський рух в Україні проти білогвардійських військ генерала А. Денікіна (червень 1919 р. — лютий 1920 р.). К., 2012, С. 415
22. Котляр Ю. В. Баштанська республіка 1919 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: В-во «Наукова думка», 2003. — С. 688
23. Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне і воєнне протистояння (листопад 1918 – липень 1919 р.). Львів, 1998.
24. Кульчицький Л. Суд і судочинство ЗУНР: законодавство і практика. Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. 2013. № 58. С. 68–73.
25. Левченко, Л. А. Вовчук, О. В. Волос та ін. Селянський повстанський рух // Миколаївщина: нариси історії революції 1917–1921 років. — Миколаїв : Іліон, 2017. — С. 107-147
26. Луцький М. Правова характеристика конституційного законодавства в ЗУНР. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. № 27. С. 30–33.
27. Морозов А. Г. Холодноярська республіка (1921) // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії

- України НАН України. — К. : Наукова думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 410. — С. 784.
- 28.Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року). *Ukraina Moderna*. 1997. Т. 2. С. 132–193.
- 29.Павлишин О. Петрушевич Євген Омелянович // Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923. Енциклопедія. Т. 3: П — С. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2020. С. 125—127
- 30.Панфілова Т. О. Організація державного управління в уряді гетьмана Скоропадського / Т. О. Панфілова // Історія державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Львів. регіон. ін-т держ. упр. ; за заг. ред.: В. С. Загорського, О. Я. Красівського, О. Ю. Мороза. — Львів, 2018. — С. 218–222
- 31.Панфілова Т. О. Структури влади й управління в 1917 р. Української Народної Республіки / Т. О. Панфілова // Історія державного управління / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України, Львів. регіон. ін-т держ. упр. ; за заг. ред.: В. С. Загорського, О. Я. Красівського, О. Ю. Мороза. — Львів, 2018. — С. 212–218.
- 32.Панфілова Т. О. Управління в Західноукраїнській Народній Республіці / Т. О. Панфілова // Історія державного управління / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України, Львів. регіон. ін-т держ. упр. ; за заг. ред.: В. С. Загорського, О. Я. Красівського, О. Ю. Мороза. — Львів, 2018. — С. 229–235.
- 33.Перший Курултай кримськотатарського народу в Криму. Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/gruden/9/pershyy-kurultay-krymsko-tatarskogo-narodu-u-krymu> (дата звернення: 26.11.2023).
- 34.Реєнт О. Проголошення ЗУНР: проблема легітимації. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. С. 11–19.
- 35.Рум'янцев В. СУДОВА СИСТЕМА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД «УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ» 1917-1921 рр. 2009. С. 54. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18965/1/100_5.pdf.

36. Рум'янцев В. О. Виникнення Центральної Ради та її перетворення на орган самоврядування України / В. О. Рум'янцев // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Харків. регіон. ін-т держ. упр. – Харків, 2002. – № 3. – С. 26–34
37. Серeda А. М. Органи державного управління в Україні доби гетьманату П. Скоропадського / А. М. Серeda // Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки. – Запоріжжя, 2009. – № 1. – С. 28–35.
38. Сисин, Франк (1977). «Нестор Махно і Українська революція» . В Гунчак Тарас (ред.). Україна, 1917–1921: Дослідження революції . Кембридж, Массачусетс : Harvard University Press . С. 271–304.
39. Стегній П. А. Селянські повстання в Правобережній частині УСРР у 1921—1923 рр. (на матеріалах петлюрівського руху). Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 — Кременчук: Кременчуцький державний політехнічний інститут, 2000. — С. 187.
40. Шигаль Д., Капліна В. ПЕРШИЙ КУРУЛТАЙ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ 1917 РОКУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Т. 1, № 52. С. 60–63.